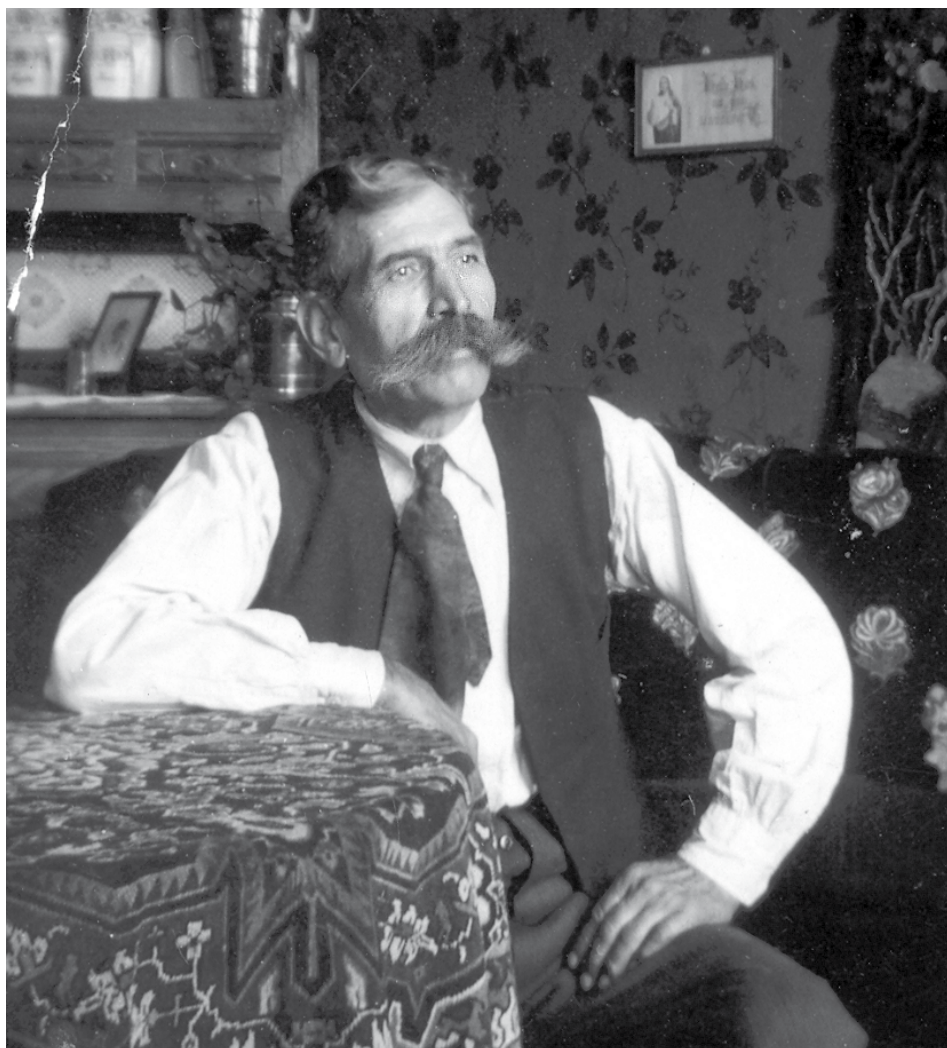

Zij kwamen van ver

FRANCISZEK WOJCIECHOWSKI

Ignacy [Ignatz, Ignatius] Patelski. Deze foto stamt, evenals de informatie die hier vermeld staat uit de collectie van genealoog Funs Patelski uit Klimmen, een kleinzoon van Ignacy Patelski.

Ignacy Patelski was samen met Tomasz Woźniak oprichter van Towarzystwo Św. Wojciecha. Hij werd op 19 januari 1871 geboren in Wonieść, een klein dorpje in de provincie Poznań ['Posen'], een indertijd door Pruisen ingelijfd deel van Polen. Het plaatsje had toen een verduitsste naam: Woynitz. Patelski verhuisde naar de Ruhrstreek in Westfalen waar in de mijnbouw een goede boterham te verdienen viel. Hier woonde hij met zijn gezin in Holsterhausen, een plaatsje bij Wanne-Eickel tot hij in 1910 met zijn gezin naar Heerlen trok, nadat hij hier in de Limburgse mijnbouw werk gevonden had. Patelski had uit twee huwelijken in totaal 18 kinderen. Momenteel [2010] leven er in Nederland meer dan 175 afstammelingen van Patelski, waarvan de meesten in Limburg. Zij zijn allen volledig geïntegreerd in de Nederlandse samenleving.

Ignacy Patelski was dan wel medeoprichter van een vereniging die naast integratie ook het behoud van de eigen Poolse identiteit nastreefde, zijn eigen kinderen gaf hij een Nederlandstalige opvoeding. 'Neues Vaterland, neue Sprache' was zijn devies aldus kleinzoon Funs Patelski.

Voorwoord

We schrijven het jaar 1910. De locatie is Café De Zwaan, Geleenstraat 84 in Heerlen. Ongeveer 25 jonge Poolse mannen kwamen daar toen bij elkaar om de eerste Poolse vereniging in Nederland op te richten. De naam die ze aan hun vereniging gaven was Towarzystwo Polsko-Katolickie 'Jedność', pod opieką Świętego Wojciecha, vrij vertaald: de R.K. Poolse Vereniging 'Eendracht', onder bescherming van [of: met als schutspatroon] de Heilige Adalbertus. De oprichters van de vereniging waren Tomasz Wozniak en Ignacy Patelski.

De volledige naam van de vereniging bleek in het dagelijkse gebruik al gauw nogal lastig, door de grote lengte ervan. Het duurde dan ook niet lang voordat men het over Towarzystwo Św. Wojciecha [de Poolse St. Adalbertusvereniging] had, wanneer men de vereniging aanduidde. Ook die naam werd mettertijd nog verder afgekort tot 'Wojciech'. Dit is de naam waaronder de vereniging algemeen bekend raakte in de Poolse gemeenschap van Zuid Limburg. 'Wojciech' is ook de naam die in het huidige werk gebruikt wordt om de vereniging aan te duiden.

Sinds de oprichting van de vereniging is een eeuw voorbij gegaan en we schrijven nu het jaar 2010. 'Wojciech', de Poolse vereniging die in 1910 in de Geleenstraat in Heerlen werd opgericht, bestaat nog steeds en viert haar 100 jarig bestaan.

Het voorliggende werk is geschreven naar aanleiding van dit 100-jarig jubileum van de vereniging. Centraal staan hierbij de volgende vragen: Wat deden Poolse mannen in

1910 in Heerlen? Waarom richtten ze hier een Poolse vereniging op? Wat was het doel van deze vereniging? Hoe is de integratie van haar leden in de Limburgse samenleving verlopen? Hoe komt het dat deze vereniging nu, 100 jaar later, nog steeds bestaat? Wat is de achtergrond van haar leden? Wat zijn de activiteiten van de vereniging?

Vijftien jaar geleden, in 1995, schreef ik in het 85-jarig jubileumboekje van Towarzystwo Sw. Wojciecha, de Poolse St. Adalbertus Vereniging uit Heerlen: 'In het volste vertrouwen dat Wojciech als oudste Poolse vereniging in Nederland over 15 jaar haar 100-jarig jubileum kan vieren, sluit ik hierbij daarom de kroniek van 85 jaar Wojciech af.'

Nu, 15 jaar later, schrijf ik de geschiedenis van de vereniging ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan. Het is een werk geworden, dat vergeleken met het boekje uit 1995 heel wat meer werk aan onderzoek en schrijven gekost heeft. Ik hoop dat het de moeite waard is geweest.

Inmiddels ben ik al 14 jaar voorzitter van Towarzystwo Św. Wojciecha. Een werk schrijven over een vereniging waarvan je zelf al zolang voorzitter bent, houdt natuurlijk een risico in. Het liefste had ik mezelf geheel buiten beschouwing gelaten, maar dat bleek niet goed mogelijk. Soms kwam ik er gewoon niet onderuit om mezelf bij naam en toenaam te noemen. Ik heb geprobeerd mijn eigen rol in de recente geschiedenis van de vereniging niet te overdrijven of anderszins te verdraaien, maar ik besef dat het objectief

beschrijven van iets waar je zelf deel van uitmaakt, behoorlijk moeilijk is.

De informatie waarop het voorliggende werk is gebaseerd, heb ik met tussenpozen in de afgelopen 20 jaar verzameld. Veel mensen, zowel vanuit de Poolse gemeenschap als van daarbuiten, hebben daarbij belangrijke informatie met mij gedeeld. Het zijn er zoveel, dat het ondoenlijk is om ze hier in dit

voorwoord allemaal naar behoren te kunnen bedanken. In de voetnoten achterin dit werk geef ik duidelijk aan welke informatie ik van wie gekregen heb. Beste allemaal: hartelijk dank, zonder jullie informatie had ik deze geschiedenis niet kunnen schrijven!

*Franciszek Wojciechowski,
Prezes Towarzystwa Św. Wojciecha*

Poolse mijnwerkers in Heerlen anno 1910

In 1910 was Heerlen hard op weg om van ingeslapen en nogal dorps stadje uit te groeien tot een 'echte', moderne stad. De komst van de moderne mijnindustrie in 1899 bracht niet alleen veel economische bedrijvigheid, maar zorgde ook voor een snelle bevolkingsgroei. Tussen 1899 en 1910 verdubbelde de bevolking van Heerlen bijna van 6.300 tot meer dan 11.000. Het grootste deel van de bevolkingsaanwas kwam op rekening van nieuwkomers, mensen van buiten Limburg die door de werkgelegenheid van de mijnbouw naar Heerlen gelokt werden. De plattelandsbevolking van Zuid Limburg was in de eerste jaren van de moderne mijnbouw nog weinig enthousiast om ondergronds in de kolenmijnen te gaan werken.

Om het tekort aan plaatselijke arbeidskrachten aan te vullen werden in het Duitse Ruhrgebied mijnwerkers geworven. Daar bestond de moderne, grootschalige mijnindustrie al vanaf ongeveer 1840. Hier kon men geschoolde en ervaren krachten aantrekken die een belangrijke rol gingen spelen bij het op poten zetten van de Limburgse mijnindustrie. Onder deze mijnwerkers uit het Ruhrgebied waren nogal wat Polen.

Hoe deze Polen eerst in het Ruhrgebied terecht gekomen waren, is een verhaal op zich: Tussen 1795 en 1918 bestond er in Europa geen land dat Polen heette. Eind achttiende eeuw hadden de Poolse buurlanden Rusland, Oostenrijk en Pruisen [de kern van het latere Duitse Rijk] het Koninkrijk Polen namelijk in drie etappes onder elkaar verdeeld. Het Poolse verzet hiertegen werd hard neergesla-

gen. Vooral in de door Pruisen [later Duitsland] en Rusland bezette delen van Polen was de situatie van de Poolse bevolking zeer ongunstig. Men probeerde het Poolse volk te laten verdwijnen via assimilatie in de Duitse of Russische bevolking. De Poolse taal en cultuur werden daarom massief onderdrukt en de economische situatie hield of maakte men voor de Poolse bevolking zo beroerd dat velen gingen kiezen voor migratie naar het buitenland.

Enkele miljoenen Polen hebben in de periode 1870-1914 dan ook hun bezette vaderland verlaten om hun heil elders te gaan zoeken. Veel Polen uit het door Duitsland bezette gedeelte trokken naar het Duitse Ruhrgebied, waar sinds de opkomst van de mijnindustrie rond 1840 een grote behoefte aan arbeidskrachten bestond. Daar was meer kans op een menswaardig bestaan dan in de bezette onderdrukte Poolse gebieden.

Na de ingebruikneming van de Oranje Nassau I mijn in 1899 werden veel ervaren mijnwerkers uit het Ruhrgebied aangetrokken. Hoeveel Polen zich hier precies onder bevonden is moeilijk na te gaan, omdat Polen van 1795-1918 als zelfstandige staat van de aardbodem verdwenen was. De Poolse mijnwerkers die vóór 1919 via het Ruhrgebied naar Nederland kwamen, hadden daardoor allen de Duitse nationaliteit en kwamen als zodanig in de statistieken terecht.

Tegen 1910 waren er al genoeg Poolse mannen in Heerlen en omgeving dat men besloot een Poolse vereniging op te richten. Complete Poolse gezinnen woonden er toen nog maar

weinig in de Zuid-Limburgse Mijnstreek. Een groot deel van de eerste generatie Poolse mijnwerkers in Heerlen bestond uit ongehuwde jonge mannen. Deze groep is meestal het snelste bereid om bestaande zekerheden op te geven en het heil elders te gaan zoeken. Verder was het wat betreft de mijnwerkers die wel een gezin hadden, gebruikelijk dat de kostwinner van het gezin eerst in zijn eentje naar het nieuwe vaderland ging om te kijken of er een fatsoenlijk bestaan te verdienen viel. Wanneer dit het geval bleek werd er 'kwartier' gemaakt. Er werd naar een passende woning gezocht en men liet dan pas vrouw en kinderen overkomen.¹

Święte Wojciech, Sint Adalbertus, bisschop van Praag, missionaris, martelaar en nationale heilige van Polen. Hij leefde van het jaar 956 tot 997.

Towarzystwo Św. Wojciecha, de Poolse St. Adalbertusvereniging uit Heerlen, koos hem bij de oprichting in 1910 tot schutspatroon.

In 1910 namen Ignacy [Ignatz] Patelski [1871-1936] en Tomasz Woźniak [1883-1959] het initiatief om een Poolse vereniging op te richten voor de Poolse mannen die toen in Heerlen en omgeving woonden en in de mijnbouw werkzaam waren. Bij de oprichtingsvergadering in Café De Zwaan waren ongeveer 25 Poolse mijnwerkers aanwezig.

De vereniging stelde zich tot doel de integratie van de Poolse immigranten in het katholieke gemeenschapsleven van hun nieuwe vaderland, daarbij strevend naar het behoud van eigen taal en tradities.

De naam die de vereniging kreeg was 'Jedność' [Eendracht]. De volledige naam was Towarzystwo Polsko-Katolickie 'Jedność', pod opieką Świętego Wojciecha, de R.K. Poolse Vereniging 'Eendracht', onder bescherming van de Heilige Adalbertus. Al gauw raakte de vereniging bekend onder de naam van haar schutspatroon: Towarzystwo Św. Wojciecha ['Wojciech'] oftewel de Poolse Sint Adalbertusvereniging.² De precieze datum van de oprichting van de vereniging is ondanks allerlei naspeuringen helaas tot nu toe niet achterhaalbaar gebleven.³

Café De Zwaan, het lokaal waar 'Wojciech' opgericht werd, heeft nog tot kort na de Tweede Wereldoorlog als horecagelegenheid bestaan. Het lag aan de Geleenstraat 84 in Heerlen-Centrum. Momenteel [2010] ligt hier een bankgebouw. Café De Zwaan was het derde huis vanaf de hoek met de Geerstraat, ongeveer tegenover het vroegere Café A gen Trepkjes.

Op de hoek met de Geerstraat lag in 1910 een kruidenier, daarnaast lag drukkerij Gijzen en het derde huis was Café de Zwaan. Eigenaar was toen de heer Hubert Souren [1874-1942] die tevens wagenmaker van beroep was. Het café was tevens verenigingslokaal van de plaatselijke duivenmelkers en heette daarom ook 'Vereeniging Lokaal de Duif'.⁴

Veel meer informatie over het hoe en waarom van het ontstaan van de vereniging is er niet bewaard gebleven, aangezien 'Wojciech'

Een foto van de Geleenstraat in Heerlen-Centrum rond 1915. Hier is het oprichtingslokaal van 'Wojciech', Café Souren, duidelijk te zien. De volledige naam ervan was: Café de Zwaan, Vereeniging Lokaal de Duif. Het lag op nummer 84. Het woonhuis van de familie Souren lag op nummer 82. Deze foto werd door Paul Vijgen van de Heemkunde Vereniging Heerlen Centrum ter beschikking gesteld. De heer Vijgen is een kleinzoon van kastelein en eigenaar Hubert Souren.

in de Tweede Wereldoorlog haar ledenlijsten en de boeken met de notulen van de verenigingsvergaderingen heeft verbrand om te voorkomen dat deze informatie in handen van de Duitsers zou vallen en dan tegen haar leden gebruikt zou kunnen worden.⁵

Uit een nadere analyse van de volledige naam van de vereniging valt echter toch het een en ander af te lezen: Wat direct opvalt is dat de kernnaam van de vereniging 'Jedność' ['Eendracht'] is. Dat was ook de naam van de eerste Poolse vereniging in het Ruhrgebied die in 1877 werd opgericht. De Polen uit het Ruhrgebied die hier in Nederland hun eerste vereniging oprichtten, gaven met het kiezen van deze naam te kennen dat ze net als in het Ruhrgebied eendrachtig zouden stre-

ven naar het behoud van de eigen Poolse taal, cultuur en identiteit naast de integratie in de plaatselijke samenleving.

Verder valt het op dat de volledige naam van de vereniging nogal zwaar katholiek van karakter is. Dit verwijst naar het belang dat deze Polen hechtten aan hun katholieke geloof. Jedność was dan ook een katholieke mannenvereniging die al gauw in de plaatselijke processies en bij andere katholieke kerkelijke feestelijkheden in Heerlen [en later steeds meer in Heerlerheide] een actieve rol speelde.

Tot slot is de schutspatroon die de vereniging koos, Wojciech, de nationale heilige van Polen. Hij was bisschop van Praag en kwam in het jaar 997 vanuit Praag naar Polen om

van daaruit het toen nog heidense volk van de [Baltische] Pruzzen te bekeren. Bij de eerste poging vond hij echter al de martelaarsdood. Het kiezen van de nationale heilige van Polen als schutspatroon van de vereniging was duidelijk een daad van katholiek Pools patriottisme.⁶

Zoal eerder reeds gezegd, raakte de naam van de schutspatroon, Wojciech, op den duur meer in zwang dan de eigenlijke naam 'Jedność' en reeds na enkele jaren had men het al over 'Wojciech', wanneer men de vereniging bedoelde, iets dat nu [2010] nog steeds het geval is. De naam Adalbertus, tenslotte, wordt in Nederland meestal als Adelbertus gespeld, doch de vereniging zelf heeft van oudsher de voorkeur gegeven aan de spelling Adalbertus.

Het is ook van belang om te vermelden dat de Limburgse katholieke priester Erens, die later deken van Gulpen werd, een helpende hand had toegestoken bij de oprichting van 'Wojciech'. Deze actieve inbreng van de katholieke kerk bij het verbeteren van de levensomstandigheden en de organisatie van de mijnwerkers in Limburg was geen toeval. De katholieke kerk had gezien hoe elders in West-Europa de industrialisatie tot bittere armoede, ontkerkelijking en socialisme onder de arbeidersgezinnen leidde.

De katholieke kerk in Limburg, met als voorman Poels, wilde voorkomen dat ook

in de Limburgse mijnstreek in de arbeiderswijken een cultureel en religieus ontworteld stadsproletariaat zou ontstaan. Om de mijnstreek katholiek te houden, spande de katholieke kerk zich niet alleen in voor het spirituele maar ook voor het materiële welzijn van de mijnwerkersbevolking.⁷

Dat de Heerlense Katholieke Kerk actief meehielp met het op degelijk katholieke wijze organiseren van een groep jonge buitenlandse mannen, had ook nog een heel concrete reden: Veel van de jonge Polen van het eerste uur woonden de eerste jaren van hun verblijf in Nederland als kostganger in bij Heerlense gezinnen waar vaak ook geslachtsrijpe dochters aanwezig waren. De katholieke kerk vreesde voor het 'morele verval' dat dit kat op het spek binden met zich mee zou brengen. Ze zorgde er daarom voor dat deze Poolse jongemannen zich organiseerden onder het morele gezag van de katholieke kerk.

Van oorsprong was Wojciech een mannenvereniging met in de eerste decennia van haar bestaan een sterk katholiek, kerkelijk karakter. Na de Tweede Wereldoorlog is het steeds meer een culturele- en gezelligheidsvereniging geworden. De bepaling dat alleen mannen lid van deze vereniging kunnen worden is echter steeds van kracht gebleven en is in 1998 bij het notarieel vastleggen van de statuten van de vereniging ook formeel vastgelegd.

Een levensvatbare vereniging: De eerste vijfentwintig jaar 1910-1935

De activiteiten van 'Wojciech' waren de eerste 25 jaar van haar bestaan vooral kerkelijk van aard. Dit kerkelijke karakter van de vereniging uitte zich vooral in een actieve deelname aan het plaatselijke katholieke kerkelijke leven, zoals het in verenigingsverband deelnemen aan processies en andere kerkelijke feestelijkheden. In de eerste jaren van haar bestaan had 'Wojciech' haar zetel in Heerlen-Centrum. Later verschoof deze naar Heerlerheide, waar de Poolse gemeenschap al gauw veel talrijker was.

In de beginjaren nam 'Wojciech' alleen deel aan de processies die plaatsvonden vanuit de Pancratiuskerk in Heerlen-centrum. Nadat de zetel van de vereniging naar Heerlerheide verschoven was, ging men ook aan de processies vanuit de St. Corneliuskerk in Heerlerheide deelnemen. Verder werd onder de leden een kerkelijk Pools mannenzangkoor georganiseerd.

Een mens leeft, zoals het spreekwoord zegt, niet van brood alleen. Maar van alleen spiritueel voedsel kun je je ook niet in leven houden. Het gezelligheidsaspect werd daarom bij al die katholiek-religieuze activiteiten niet vergeten: De frequente vergaderingen en bijeenkomsten in het café dat als clublokaal diende, gingen na het officiële vergadergedeelte al gauw verder aan de bar. Daar smaakte de drank goed en was de stemming opperbest. Verder organiseerde het bestuur van 'Wojciech' regelmatig gezellige avonden waaraan ook de vrouwen en kinderen van de leden deelnamen.⁸

Tenslotte zette 'Wojciech' zich ook in voor het behoud van de eigen Poolse identiteit

van haar leden. Bij de activiteiten van de vereniging was Pools de voertaal en het Poolse nationale aspect kreeg de nodige aandacht. Hieraan werd met name bij de vieringen van de Poolse nationale feestdagen aandacht besteed. Nadat in de jaren na 1910 nog diverse andere Poolse verenigingen in de Limburgse mijnstreek opgericht werden, deed men dit gewoonlijk in samenwerking met deze zusterverenigingen. Een overkoepelend orgaan dat deze taken op zich zou nemen, de Bond van Poolse Verenigingen ZPT, kwam echter pas in de periode 1929-1930 tot stand.⁹

De oprichting van nog meer Poolse verenigingen in de Limburgse Mijnstreek hing nauw met de volgende ontwikkelingen samen: Tussen 1902 en 1917 werden in de Limburgse mijnstreek nog zeven andere kolonmijnen in gebruik genomen. Het aantal buitenlandse mijnwerkers, waaronder ook Polen, nam hierdoor sterk toe. Deze vestigden zich in de buurt van de mijn waar ze werkten, d.w.z. niet alleen in Heerlen-Centrum maar ook in Schaesberg, Spekholzerheide, Kerkrade, Eygelshoven, Terwinsele, Treebeek, Heerlerheide, Hoensbroek en Brunssum. En ook daar werden Poolse verenigingen opgericht, in totaal een zevental tussen 1912 en 1917.

De leden van het eerste uur van Towarzystwo Św. Wojciecha waren in de periode 1900-1910 vanuit het Duitse Roergebied naar Nederland gekomen. Het waren meestal ervaren mijnwerkers die samen met de Duitse mijnwerkers die ook in het Roergebied geworven waren, de Limburgse mijnbouw mee op mee op poten moesten zetten. Zij leerden

vaak aan hun onervaren Limburgse collega's het vak.

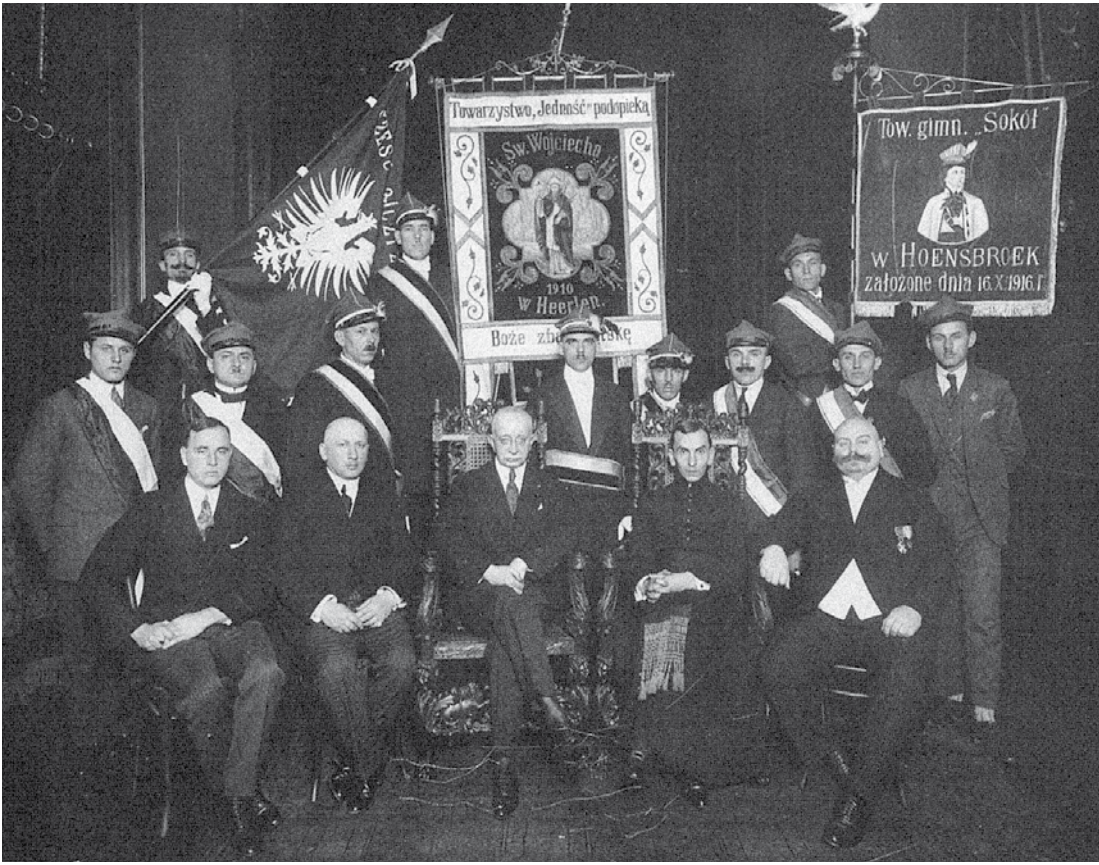
In de periode 1914-1918 kwam een nieuwe lichterij jonge Poolse mannen naar Nederland, onder omstandigheden die nogal verschilden van de eerste lichterij: In 1914 was de Eerste Wereldoorlog uitgebroken. De Poolse jongemannen in het Ruhrgebied werden net als hun Duitse leeftijdsgenoten onder de Duitse wapenen geroepen. Net als de dienstplichtigen in de Poolse bezette gebieden, waren ze niet erg gemotiveerd om voor hun onderdrukkers te moeten gaan vechten. De Polen in de bezette gebieden hadden weinig keus, maar de Poolse jongemannen in het Ruhrgebied hadden wel een alternatief. Het neutrale Nederland lag op vrij korte afstand van het Ruhrgebied. Een flink aantal Poolse dienstplichtigen uit het Ruhrgebied

deserteerde door naar Nederland te vluchten. Een groot deel van hen kwam uiteindelijk als mijnwerker in Zuid-Limburg terecht en een aantal ervan werd lid van de Poolse St. Adalbertusvereniging te Heerlen.¹⁰

Tegen het einde van de Eerste Wereldoorlog bestond de Poolse gemeenschap in Zuid-Limburg uit ruim 2.000 personen. Dit zou echter al gauw drastisch slinken! Op 11 november 1918 eindigde de Eerste Wereldoorlog met de capitulatie van Duitsland. De Polen riepen toen direct, na meer dan 100 jaar geen eigen land gehad te hebben, de onafhankelijkheid uit. Veel Polen die naar West Europa waren gemigreerd, keerden in 1919 terug naar het onafhankelijk geworden vaderland, in de hoop nu in Polen wel een menswaardig bestaan te kunnen opbouwen.

'Wojciech' neemt samen met de leden van haar dochtervereniging *Wesoły Krakus* deel aan de processie vanuit de Pancratiuskerk in Heerlen-Centrum. Indertijd [1930] had 'Wojciech' een vlaggedrager en twee assistenten, die de vlag escorteerden. Zij droegen bij alle officiële gelegenheden waarbij de vlag aanwezig was een sjerp met de Poolse nationale kleuren wit-rood en droegen een vierkante Poolse muts ['*rogatywka*']. Deze traditie heeft tot zeker 1960 stand gehouden. foto: *Collectie Funs Patelski*

De oudste foto die van 'Wojciech' bekend is. Deze werd in 1927 gemaakt bij de inwijding van het Poolse consulaat te Heerlen. Het oude vaandel van de vereniging, dat bij het 40-jarig jubileum in 1950 vervangen werd door het huidige, is hierop [met escorte] duidelijk te zien.

87

Deze terugkeer naar Polen nam onder de Poolse gemeenschap in Zuid-Limburg zulke vormen aan dat het aantal Polen in Zuid-Limburg tussen 1918 en 1920 in aantal tot ruim onder de duizend slonk. Gebleven waren meestal die Polen, waarvan de kinderen al geruime tijd in Nederland op school zaten of die school reeds afgemaakt hadden. Voor de gezinnen waarvan de vader Pool en de moeder Nederlandse was en de kinderen vaak de Poolse taal nauwelijks beheersten, was de keuze om in Nederland te blijven eigenlijk vanzelfsprekend.¹¹

Het massale vertrek naar Polen had grote ge-

volgen voor de zeven in de Limburgse mijnstreek opgerichte Poolse verenigingen. Op twee na moesten ze vanwege dramatische verliezen in ledenaantallen tot opheffing besluiten. Alleen 'Wojciech' en de Poolse gymnastiekvereniging 'Sokół' uit Hoensbroek konden hun hoofd boven water houden en overleefden de Poolse exodus uit Zuid-Limburg na Wereldoorlog I.

Deze twee verenigingen wisten in deze moeilijke tijd een restant van Pools verenigingsleven in Zuid-Limburg overeind te houden en soms zelfs verder uit te bouwen. Tenminste al vanaf 1920 liepen de leden van Tow. Św. Wojciecha bijvoorbeeld niet alleen

Wesoly Krakus, de toneelvereniging van 'Wojciech', in 1934. Een groot deel van de leden van Wesoly Krakus bestond uit jeugd, kinderen van Wojciech-leden. foto: Collectie Funs Patelski

met de processies vanuit de Pancratiuskerk te Heerlen-Centrum mee, maar waren ze met hun vlag ook present bij de processies die te Heerlerheide vanuit de Corneliuskerk georganiseerd werden.¹²

In de loop van de jaren 1920 maakte de Limburgse mijnbouw een groeiperiode door. De vraag naar mijnwerkers steeg en trok ook weer veel buitenlandse werknemers aan. Hieronder waren wederom veel Polen: De Polen die na Wereldoorlog I in het Ruhrgebied waren gebleven, hadden van de Duitse regering de keuze gekregen: Duitser worden of Duitsland verlaten voor 1 januari 1923. Een deel ervan kwam in Zuid Limburg terecht. Poolse mijnwerkers die in eerste instantie naar Frankrijk waren gemigreerd kwamen ook naar Nederland, vooral nadat in Frankrijk bij een rationalisatie van de mijnbouw massa-ontslagen vielen.

In de periode 1928-1931 ging men tenslot-

te Poolse mijnwerkers in Polen zelf werven, vooral in de provincies Posen en Silezië. Vanaf ongeveer 1923 begon door deze ontwikkelingen de bevolking van de Poolse gemeenschap in Zuid-Limburg weer in aantal toe te nemen. Het Poolse verenigingsleven bloeide in Zuid-Limburg daardoor ook weer op. 'Wojciech' zag haar ledental weer groeien en er werden zelfs weer nieuwe Poolse verenigingen opgericht.

Tegen 1927 was het aantal Polen in Zuid Limburg alweer zodanig gestegen dat er in Heerlen een Pools consulaat geopend werd om de belangen van de Poolse mijnwerkers en hun gezinnen te behartigen.

De leiding ervan berustte bij de Heerlense advocaat Dr. F. van der Kroon die tot honorair consul van de Poolse Republiek was benoemd. Bij de inwijding van het consulaat waren de besturen van de [inmiddels weer vier] plaatselijke Poolse verenigingen, waaronder 'Wojciech', met hun vaandel present.¹³

In 1928 tenslotte, werden de inspanningen van de Poolse gemeenschap in de Mijnstreek voor een eigen Poolse priester met succes bekroond. Toen kwam namelijk pater Hoffmann vanuit Polen naar de mijnstreek om hier zielzorger van de Poolse gemeenschap te worden. Dit was een grote dag voor 'Wojciech', die katholiek-kerkelijke belangen hoog in haar vaandel had staan.¹⁴

Naast kerkelijke vieringen, de maandelijke vergaderingen en af en toe een gezellige avond of de viering van een Poolse nationale feestdag had 'Wojciech' eigenlijk geen eigen activiteiten. In het televisieloze tijdperk van voor de Tweede Wereldoorlog was het prettig doorbrengen van vrije avonden en weekenden voor de Wojciech-leden en hun gezinnen daarom vaak een probleem. Men stak de koppen bij elkaar en besloot een toneelvereniging op te richten, waaraan ook de vrouwen en kinderen van de Wojciech-leden konden meedoen.

In 1930 werd onder de vleugels van 'Wojciech' als moedervereniging, de toneelgroep *Wesoły Krakus* opgericht. Deze groeide al gauw uit tot een volwaardige vereniging met meer dan 30 actieve leden. Regelmatig werden toneelvoorstellingen gehouden die druk bezocht werden. Bovendien organiseerden men toneel-concoursen met andere Poolse toneelverenigingen, waarbij men streed om de beste beoordeling. Komische toneelstukken waren het meest populaire genre indertijd. Wanneer men uitging wilde men de zorgen van alledag even vergeten en zich met een bevrijdende lach [onder het genot van een drankje] ontladen.¹⁵

Op zondag 8 november 1931 vierde 'Wojciech' haar 21-jarig bestaan in de zaal van het café van de heer Augustus te Heerlerheide.¹⁶ De feestelijkheden werden geleid door voorzitter P. Bydołek. Het programma omvatte o.a. een optreden van een Pools muziekensemble onder leiding van de heer Funiak en een optreden van het Pools zangkoor 'Echo' uit Heerlen. De Poolse priester, pater Hoffmann hield een lezing met lichtbeelden over

het leven van de schutspatroon van de vereniging, St. Adalbertus [Św. Wojciech]. Vervolgens kregen diverse verdienstelijke leden van de vereniging door pater Hoffmann oorkonden uitgereikt. Hoogtepunt van de jubileumviering was het opvoeren van enkele toneelstukken door *Wesoły Krakus*, de kersverse toneelgroep van Wojciech.¹⁷

In die tijd had een deel van de Wojciech-leden al het mijnwerkersvak vaarwel gezegd en ander emplot in Heerlen of Heerlerheide gevonden. *Władysław Figas* startte met café-restaurant 'De Hamport' in Heerlen-Centrum, dat begin jaren dertig diverse keren als vergader- of feestlokaal voor de vereniging fungeerde. 'Wojciech'-lid *Marcin Wędziński* begon rond die tijd een café-restaurant in de Geitstraat te Heerlerheide, dat vanaf ongeveer 1935 het vaste verenigingslokaal van 'Wojciech' werd. In 1938 werd het café overgenomen door de Heerlerheidse familie Wijnen onder de naam café *Polonia*.¹⁸

Sinds de Poolse delingen eind 18e eeuw heeft Polen nooit lange periodes van voorspoed gekend. Altijd kwam er weer binnen vrij korte tijd een of andere rampspoed op het land af. Zo ook met de Poolse gemeenschap in Zuid Limburg. In 1929 begon de wereldwijde economische crisis die tot ver in de jaren dertig zou voortduren. In de Limburgse mijnstreek waren de gevolgen ervan vanaf eind 1931 duidelijk voelbaar. Al gauw begonnen de eerste massaontslagen te vallen. Buitenlanders waren toen degenen die het eerst en het zwaarst getroffen werden. Zij werden na hun ontslag zonder pardon met hun gezinnen het land uitgezet.¹⁹

Uit de cijfers blijkt dat in de periode 1931-1936 het aantal mijnwerkers met de Poolse nationaliteit in de Limburgse mijnstreek daalde van 1.197 tot 478. De totale Poolse bevolking in de mijnstreek liep terug van meer dan 7.000 tot hooguit 3.000. Ook 'Wojciech' kreeg het zwaar te verduren. Dit mocht echter niet verhinderen dat de vereniging in 1935 enthousiast haar 25-jarig bestaan vierde.

JEZUS!

MARIA!

JOZEF!

GEDENK IN UWE GEBEDEN DE ZIEL
VAN ZALIGER

IGNATZ PATELSKI

Lid der vereeniging i Zatozycziel to. w. s.
Wojcicha i wierny Trzonet Kosciotowi

Echtgenoot uit het 1e huwelijk van

Hedwig Adamszak

uit het 2e huwelijk van

Stanislawa Staszak.

De dierbare overledene werd geboren te Woynitz
19 Januari 1871 en overleden te Heerlen 13 Oct.
1936 voorzien van de laatste H. H. Sacramenten.

Hij was een man van oprechtheid, van arbeid-
zaamheid en vredelievenden omgang, de steun en
troost voor zijne bedroefde echtgenooten en talrijke
kinderen, bij de menschen in eere en van God
bemind.

Zalig zij, die in den Heer sterven, want hunne
werken volgen hen. (Openb. XIV)

Mijne dierbare echtgenooten en geliefde kinderen,
zwaar is de slag, die U getroffen heeft, maar weet
dat God, waar Hij geslagen heeft, de wonden
wederom kan doen helen. Vergeet mij niet in uwe
gebeden maar kom mij te hulp opdat ik spoedig
moge rusten in vrede.

Mijn Jezus barmhartigheid. (300 d. afl.)

Zoet Hart van Maria, wees mijn heil. 300 d. afl.

Drukkerij Jung, Willemstraat 56a, Heerlen.

Bidprentje van Ignacy [Ignatz] Patelski. Op het Poolse stuk van de tekst heeft de Nederlandse drukker zich de tanden stuk gebeten. Er staan in deze paar regels namelijk een flink aantal spelfouten. De vrije vertaling ervan luidt: 'en oprichter van de Sint Adalbertusvereniging en trouw steunpilaar van de kerk'.

Na de economische crisis, een Tweede Wereldoorlog en daarna een nieuw begin: de periode 1935-1960

Op zondag 6 januari 1935 werd in zaal Wędziński te Heerlerheide onder leiding van voorzitter Michał Walczak een algemene ledenvergadering gehouden waarbij een nieuw bestuur gekozen werd. De voorzitter van ZPT, de overkoepelende Bond van Poolse Verenigingen in de Limburgse Mijnstreek, Franciszek Walkowiak [Sr.], superviseerde de verkiezingen samen met Stachowiak, secretaris van ZPT en de oprichters van Wojciech, de heren Patelski en Woźniak.

Michał Walczak werd herkozen als voorzitter [plaatsvervanger Przewoźny], Michał Smarzyk werd gekozen als secretaris [plaatsvervanger Kosicki] en Jan Kopaszewski als penningmeester [plaatsvervanger Friede]. J. Wojtasiak werd benoemd tot gedelegeerde ['delegaat'] naar de overkoepelende bond 5

Als kascontroleurs werden Wojtasiak en Szafrąński aangesteld. Tomasz Woźniak was beschermheer en Ignacy Patelski huismees-ter ['gospodarz'].

Verder kende de vereniging nog een erevoorzitter, Mr. F.G. van der Kroon, consul van de Poolse Republiek in Heerlen. De ereleden van de vereniging waren: de commissarissen van politie Brouwers en Vincken, Tomasz Woźniak, Ignacy Patelski, Maksimiljan Bydołek, Władysław Figas, Józef Filipiak en Marcin Wędziński.²⁰ Het strategisch karakter van de benoemingen van v.d. Kroon, Brouwers en Vincken valt hierbij direct op.

Een van de eerste taken van het nieuwe bestuur was het organiseren van de viering van het 25-jarig jubileum. Op maandag 23 juni

1935 was het zover. De gebeurtenis trok grote belangstelling zowel van de regionale pers als van notabelen van overheid, katholieke kerk en de Staatsmijnen en Oranje-Nassau Mijnen. Het Limburgsch Dagblad heeft hierover het volgende te melden:

'Zondag j.l. herdacht de oudste Poolsche vereeniging in Nederland den dag waarop zij voor 25 jaren was opgericht. In 1910, toen nog slechts weinig Polen in de opbloeiende mijn-industrie werkzaam waren, richtten zij onder bescherming en hulp van den lateren deken Erens van Gulpen, deze eerste Poolsche vereeniging op.

Met een plechtig lof, opgedragen door den Poolschen zielzorger Pater Hoffmann werd de herdenking geopend en na de zegen hechtte Pater Hoffmann de zilveren kroon aan het verenigingsvaandel. Begeleid door afgevaardigden van alle Poolsche verenigingen in Limburg, met hun vandelens werd naar het vergaderingsgebouw te Heerlerheide getrokken waar de feestvergadering plaatsvond.

Vele wereldlijke en geestelijke autoriteiten hadden van hun belangstelling doen blijken door zitting te willen nemen in een eerecomité en door hun aanwezigheid. Aanwezig waren o.a. Dr. Poels, Dr. Vossenaar, de Commissaris van Politie te Heerlen, de heer Offermans vertegenwoordigde mede den Burgemeester, alsmede verschillende personen verbonden aan de Staatsmijnen en Oranje-Nassau Mijnen.

De Eere-Voorzitter mr. Van der Kroon, consul van Polen te Heerlen opende de vergadering met een kort exposé van de ontwikkeling van de Poolsche emigratie in Limburg, huldig-

de vervolgens de 4 nog in de zaal aanwezige oprichters en bracht de beste wensen voor de toekomst.

*Het hoogtepunt van het feest, was het bezoek van Z.H. Exc. den Bisschop van Roermond. Met groote geestdrift en gejuich werd Monseigneur ontvangen en het was een indrukwekkend moment toen de Bisschop in krachtige bewoording, zijn Poolsche geloovigen opriep hem te belooven, trouw te blijven aan het geloof der vaderen. Staande, met groote geestdrift, legden allen deze gelofte af. Daarna bezocht Monseigneur de Poolsche padvindere om tenslotte onder daverende toejuichingen, na den Bisschoppelijken zegen aan allen te hebben gegeven, de vergadering te verlaten. Voor de Polen zal het bezoek van Vader-Bisschop onvergetelijk zijn.*²¹

Het Limburgsch Dagblad legt in haar beschrijving van de feestelijkheden eenzijdig de nadruk op het katholieke karakter van de viering en aan het belang van de mijnindustrie voor de leden van de vereniging. Het Poolse karakter van 'Wojciech' blijft, buiten het regelmatig gebruikmaken van het bijvoeglijk naamwoord 'Poolsche', zoals in 'Poolsche vereniging', inhoudelijk onbelicht.

In het Poolstalige nieuwsblad van de Poolse gemeenschap in Zuid Limburg, *Polak w Holandji i Belgii*, stond ook een verslag van de viering. Dit was geschreven door Michał Smarzyk, secretaris van 'Wojciech'. Hierin wordt een ander beeld van het jubileumfeest geschetst, waarin het Poolse karakter van de vereniging wel duidelijk naar voren komt:

Na de openingsrede werden zowel het Poolse als Nederlandse volkslied gespeeld. Een groep Poolse kinderen legde onder leiding van Mw. Tomaszewska, de voorzitter van de Poolse vrouwenbond in Heerlerheide, een bloemstuk bij een beeltenis van de kort daarvoor overleden ex-president van Polen, maarschalk Piłsudski. De heer Kwiatowski, uitgever van de Poolse krant *Narodowiec* uit Frankrijk, hield een toespraak speciaal gericht op de Nederlandse gasten waarin hij

begrip wilde kweken voor de situatie van het Poolse volk. Hij belichtte welsprekend de tegenspoed van het Poolse volk, uitgebuit door de bezetters en bevestigde waarom datzelfde volk vandaag den dag nu het eindelijk weer vrij is geworden en in staat is tot de grootste offers voor de zaak van een vrij en onafhankelijk Polen. Dit alles heeft de journalist van het Limburgsch Dagblad er echter niet toe kunnen bewegen om iets over deze toespraak in zijn artikel te vermelden.

Ook het gezelligheidsaspect van de viering, dat in het Poolstalige artikel van Smarzyk duidelijk belicht werd, vond geen plek in het artikel in het Limburgsch Dagblad. Er was Poolse zang en muziek van Pools Zangkoor 'Sarmata' uit Brunssum, de Poolse jeugd uit Heerlerheide onder leiding van mevrouw Drożdżok, en de jeugd van Pools muziekgezelschap 'Trio', uit Brunssum. De toneelvereniging 'Wesoły Tułacz' uit Heerlerheide speelde een Poolstalig toneelstuk getiteld 'Łobzowanie'.²²

Wojciech hield zich in de economische crisistijd van de jaren dertig niet alleen bezig met participatie aan katholiek-religieuze activiteiten, het organiseren van gezellige bijeenkomsten en het vieren van Poolse nationale feestdagen. Ook al had men het zelf niet breed, het humanitaire, sociale aspect kwam ook aan bod: In haar jubileumjaar, 1935, organiseerde 'Wojciech' bijvoorbeeld ook een hulpactie voor de armen in Polen.²³

In 1937 leverde Wojciech verder haar deel aan het in eigen Pools beheer en met eigen Poolse mensen bouwen van het Poolse Huis, waar de Poolse jeugd en de Poolse verenigingen een eigen plek kregen. Dit Poolse Huis werd op de Heerenweg op de grens van Heerlen, Heerlerheide en Brunssum gebouwd.²⁴

Wat de economische crisis niet vermocht, werd door de Duitsers kort na de bezetting van Nederland in mei 1940 wel bereikt. Het gehele Poolse verenigingsleven kwam toen tot een abrupt [alhoewel tijdelijk] einde. De meeste Poolse verenigingen hadden niet afgewacht tot de Duitsers hun bezittingen kwa-

Statiefoto van 'Wojciech' met de leden op hun paasbest gekleed. Klaarblijkelijk is deze foto ter gelegenheid van een jubileumviering gemaakt. De datum is niet bekend, maar deze foto moet ná 1928 [toen pater Hoffmann, die op de foto te zien is, zittend achter de tafel, in het midden, vanuit Polen naar Zuid Limburg kwam] en vóór 1936 [toen Ignacy Patelski overleed, die op de foto op de eerste rij, zittend, van voren gezien, uiterst rechts staat] gemaakt zijn. Waarschijnlijk is de foto gemaakt tergelegenheid van het 25-jarig jubileum in 1935. Michał Walczak, die vele jaren voorzitter van 'Wojciech' is geweest, zit [van voren gezien] rechts van pater Hoffmann.
foto: Collectie Funs Patelski

men confisqueren, maar hadden de vaandels al uit voorzorg verbrand of verborgen en de notulen van ledenvergaderingen en de ledenlijsten verbrand.²⁵ Dat was geen paniekkreactie, maar verstandig beleid. Duitsland was in het jaar voor de inval in Nederland, in september 1939 reeds Polen binnengevallen.

De Polen die in Zuid-Limburg leefden, gaven tijdens de verenigingsvergaderingen door hun uitspraken nadrukkelijk blijk van hun zeer anti-Duitse houding. Het vernietigen van de notulen waarin deze uitspraken stonden en van de ledenlijsten waarin stond waar degene die zo'n uitspraak gedaan had woonde, was daarom noodzaak om de leden van der verenigingen voor vervolging te beschermen.

Een heel stuk geschiedenis van het Poolse gemeenschapsleven is op deze manier helaas voor altijd verloren gegaan. Een van de weinige verenigingsbezittingen die niet verloren is gegaan tijdens de Tweede Wereldoorlog is de oorspronkelijke vlag van de Adalbertusvereniging [Tow. Św. Wojciecha]. Deze werd door de familie Wijnen van Café Polonia thuis op zolder in een kast verborgen. Hier zou de vlag de hele bezettingstijd blijven, om in september 1944 na de bevrijding van Zuid-Limburg weer tevoorschijn te komen.

Gedurende de bezetting waren de enige [legale] contacten die leden van de Poolse gemeenschap in Zuid-Limburg nog op georganiseerde wijze hadden de ontmoetingen bij de kerken in de mijnstreek waar van tijd tot

De begrafenis van Ignacy Patelski in 1936 op de begraafplaats aan de Akerstraat in Heerlen-Centrum.
foto: Collectie Funs Patelski

tijd Poolse missen gecelebreerd werden.²⁶

Zuid-Limburg werd in september 1944 bevrijd en aan de Tweede Wereldoorlog in Europa kwam in mei 1945 definitief een einde. De Poolse gemeenschap in Zuid-Limburg startte het Poolse verenigingsleven weer op, dat meer dan 4 jaar op non-actief had gestaan.

Net als na Wereldoorlog I overleefden veel Poolse verenigingen ook de Tweede Wereldoorlog niet. Nu ging men echter niet over tot het officieel opheffen van verenigingen. De verenigingsactiviteiten werden nu na vier jaar non-actief simpelweg niet meer opgepakt als de vereniging niet meer voldoende actieve leden had om levensvatbaar te zijn. Wojciech echter, hoorde ook nu weer tot de verenigingen die overleefden.

De dochtervereniging *Wesoły Krakus*, de door 'Wojciech' opgerichte toneelvereniging, werd echter niet meer heropgericht. De oud-leden daarvan sloten zich aan bij zustervereniging *Wesoły Tułacz* uit Heer-

lerheide, indertijd zowel een toneelvereniging als een zangkoor.

Op 11 maart 1945 kwamen de leden van *Towarzystwo Św. Wojciecha* weer als vereniging bij elkaar in Café Polonia van de familie Wijnen aan de Geitstraat in Heerlerheide. Er werd een nieuw bestuur gekozen, waarbij M. Walczak voorzitter werd, S. Kosicki secretaris en J. Biegała penningmeester. Tevens begon men reeds met de voorbereidingen voor de viering van het 35-jarig bestaansjubileum van de vereniging. Deze vond in september 1945 in het patronaat van de Heksenberg plaats.²⁷

In de periode 1947-1948 kreeg de Poolse gemeenschap in Zuid-Limburg een krachtige, nieuwe impuls door de komst van een groot aantal jonge Poolse mannen.

In de wederopbouwfase na de oorlog was in Nederland namelijk een sterk toegenomen vraag naar kolen voor de zich herstellende Nederlandse economie. De mijnen konden aan deze vraag in eerste instantie niet vol-

doen. Het aantal mijnwerkers in Zuid-Limburg was te gering om voor voldoende kolenproductie te zorgen. De mijndirecties gingen daarom onder diverse categorieën buitenlanders nieuwe mijnwerkers werven. Hieronder bevonden zich ook vele Polen.²⁸

In 1946-1947 werden door de Staatsmijnen wervingsacties gehouden onder de in Engeland gedemobiliseerde soldaten van het Vrij Poolse leger, dat in de Tweede Wereldoorlog onder geallieerd opperbevel tegen de Duitsers gevochten had. Deze Poolse ex-militairen waren niet van plan om onder de toenmalige omstandigheden terug te keren naar hun vaderland. Enerzijds was dit omdat men niet onder het door de Sovjet-Unie gedomineerde communistische regime in Polen wilde leven.

Anderzijds was het voor hen ronduit gevaarlijk om terug te keren. Het was algemeen bekend dat deze soldaten fel anti-communistisch waren en met tegenstanders van het communistische regime werd toen in Polen

bepaald niet zachzinnig omgesprongen.

In de periode 1947-1948 werden door de Limburgse mijnen ook in de DP ['Displaced Persons'] kampen in Duitsland mijnwerkers geworven. Hier verbleven veel jonge Polen die gedurende de oorlog als 14-, 15- en 16-jarigen naar Duitsland gedeporteerd waren om daar dwangarbeid te verrichten in de fabrieken of in de landbouw. Na de oorlog hadden ze voor de geallieerden als Polish Guards gewerkt in bewakingsbataljons. Ook deze groep Polen was niet happig op een terugkeer naar het vaderland dat nu door de Sovjet-Unie overheerst werd, een land waarmee de westelijke geallieerden een steeds meer gespannen verhouding kregen. In totaal gaven zo'n 2000 jonge Poolse mannen uit deze twee groepen gehoor aan de oproep van de mijnen. Zij kwamen naar Zuid-Limburg en werden merendeels ondergebracht in de diverse Gezellenhuizen in de mijnstreek.²⁹

Het merendeel van de nieuwe Polen kon niet aarden in Zuid-Limburg en verliet reeds

Café Polonia, Geitstraat 17 te Heerlerheide, het verenigingslokaal van 'Wojciech' van ongeveer 1935 tot 1980. Van 1935 tot 1938 werd het geëxploiteerd door Wojciech-lid Marcin Wędziński, van 1938-1970 door Chris [en later zoon Thijs] Wijnen. In 1970 veranderde het café weer van eigenaar en heet sindsdien café Oud Genhei.

na enkele jaren weer de Limburgse mijnstreek. Er bleven echter genoeg in Zuid-Limburg wonen om het Poolse verenigingsleven een krachtige injectie te geven. Een deel van de recente Poolse migranten was bovendien niet met Nederlandse meisjes maar met dochters van Poolse vooroorlogse migranten gehuwd. Hierdoor kreeg de vooroorlogse Poolse gemeenschap een nieuwe impuls om de banden met de Poolse achtergrond weer te versterken. De periode 1948-1952 stond in het teken van een ongekende groei van het Poolse verenigingsleven, zowel wat activiteiten als wat ledenaantallen betreft. 'Wojciech' zag in de periode 1946-1950 bijvoorbeeld haar ledental groeien van 63 tot 99.³⁰

Bij de viering van haar 40-jarig bestaansfeest in 1950 kreeg de vereniging een kostbaar nieuw vaandel, dat nu [2010] nog steeds in gebruik is. Dit vaandel was vervaardigd door de zusters van het klooster in Heijthuisen. Tijdens een plechtigheid in de Coneluskkerk te Heerlerheide werd dit door pater Bronisław Dambek, de aalmoezenier van de Katholieke Polen in Nederland, plechtig ingezegend.³¹

Vanaf ongeveer 1952 begon het Poolse verenigingsleven in Zuid Limburg echter weer aan kracht in te boeten en de ledenaantallen namen af. 'Wojciech' zag haar ledental teruglopen van 82 in 1952 naar 58 in 1955 en 36 in 1960.

Van veel Polen in Zuid Limburg was het enthousiasme voor het Poolse verenigingsleven verbleekt. Poolse achternamen en vooral deelname aan Poolse verenigingsactiviteiten riepen bij de Nederlandse bevolking in de Mijnstreek vaak associaties op met de regimes in de Sovjet Unie en het communistisch geworden Oost Europa. In de Koude

Bidprentje van Tomasz Woźniak, mede-oprichter van 'Wojciech' in 1910. De naam is klaarblijkelijk verduidelijkt: Thomasz werd Thomas en Woźniak werd Wosniak: de 'z' met een puntje erop bestaat in het Nederlands niet en is vervangen door een 's'. Na Wereldoorlog II werd Woźniak geen actief lid meer van de vereniging.

Oorlog van de jaren 1950 was dat geen pluspunt. De term 'Polak' was toen in de Limburgse Mijnstreek alles behalve een compliment en de kinderen van de tweede generatie vonden het vreselijk om door Nederlandse leeftijdsgenoten voor 'Polak' uitgescholden te worden. Veel Poolse ouders wensten hun kinderen te behoeden voor nog meer van deze ellende.

'Nog meer aanpassen' werd toen het devies. Een toenemend aantal Polen keerde

Op de linker pagina: Processie ter gelegenheid van de inzegening en installatie van de beeltenis van de Zwarte Madonna van Czestochowa in de kerk van Mariagewanden te Hoensbroek in september 1950. 'Wojciech' is met haar vlag prominent aanwezig. Sindsdien wordt jaarlijks op de laatste zondag van augustus of de eerste zondag van september een pelgrimage naar de Zwarte Madonna te Mariagewanden georganiseerd door de Poolse gemeenschap in Zuid Limburg. Hierbij is 'Wojciech' met haar vaandel stevast aanwezig.

dan ook het eigen verenigingsleven de rug toe en probeerde onopvallend in de Nederlandse samenleving te verdwijnen. Een vernederlandsing van de voor- en achternaam hielp daarbij enorm.

Ondanks dit alles bleven er genoeg Polen over die hun achtergrond ook onder deze

ongunstige omstandigheden trouw wensten te blijven. Zij streden ervoor om als goede en anti-communistische katholieken en als Pool in hun waarde gelaten te mogen worden. 'Wojciech' profileerde haar kerkelijk katholieke karakter daarom voortvarend in de donkere tijden van de Koude Oorlog.

De nieuwe vlag van 'Wojciech'. De vereniging kreeg deze vlag in het jubileumjaar 1950 van de zusters van het klooster in Heijthuizen. Deze vlag is nu [2010] nog in gebruik door de vereniging en is bij alle vieringen present waaraan 'Wojciech' deelneemt.

Een gouden jubileum en een ‘bijna dood ervaring’: de periode 1960-1985

Op zondag 16 oktober 1960 vierde ‘Wojciech’ haar 50-jarig jubileum. Hieraan werd zowel in het Limburgsch Dagblad als in De Nieuwe Limburger ruim aandacht besteed. Deze artikelen geven niet alleen een goed beeld van de feestelijkheden zelf, maar ook van het beeld dat men indertijd in de Limburgse Mijnstreek van de Polen had.³²

Onder de kop ‘R.K. Poolse vereniging te Heerlerheide jubileert: Overwegend kerkelijk doel; politiek wordt gemeden’, heeft het Limburgsch Dagblad op 12 oktober 1960 het volgende te melden:

‘Hoezeer een vreemdeling er ook naar streeft om zich in zijn nieuwe vaderland aan te passen, zijn hart blijft toch steeds zoeken naar contact met zijn moederland en zijn landgenoten. Het was derhalve niet verwonderlijk, dat in 1910 de R.K. Poolse vereniging tot stand kwam. Het was de eerste Poolse vereniging die in Nederland werd opgericht, hetgeen betekent dat zondag a.s. de oudste Poolse vereniging haar 50-jarig bestaansfeest viert.

De vereniging heeft een overwegend kerkelijk doel. Zij staat b.v. verre van de niet bijzonder te waarden politieke activiteiten die de laatste tijd in Nederland door niet bona fide Polen aan de dag zijn gelegd. Elk jaar met Kerstmis vieren de Polen van Heerlerheide hun Kerstfeest in het Poolse gebouw, dat tot voor kort aan de Heerenweg was gevestigd. Nu dit gebouw is afgebroken vinden zij voorlopig onderdak in een kapelletje en een lokaal aan de Pelgrimsweg in de Langenberg (Brun-

sum). Op deze plaats wordt elke zondag een H. Mis opgedragen, die trouw door vele Polen wordt bezocht. In de processie van de St. Corneliusparochie is de Poolse vlag steeds present. Zij gaat er een grote groep van in hun landstaal biddende mannen, vrouwen en kinderen, vooraf. Bij priesterfeesten, andere kerkelijke feesten en jubilea laat de Poolse vereniging ook steeds van haar belangstelling en medeleven blijken. Bij de begrafenis van Mgr. Lemmens en Mgr. Hanssen was de Heerlerheide Poolse vlag present.’

Het artikel in de Nieuwe Limburger van 15 oktober 1960 [‘Integratie ging gepaard met handhaving tradities’] vermeldt een aantal zaken die een goede aanvulling vormen op de informatie uit het Limburgsch Dagblad:

‘Bij haar oprichting stelde de vereniging zich ten doel integratie van de immigranten in het katholieke gemeenschapsleven, daarbij strevend naar het behoud van eigen cultuur en tradities. Na een halve eeuw mag geconstateerd worden dat de Polen in beide opzichten zijn geslaagd.

Zij blazen thans mee in onze fanfares en harmonieën, zijn lid van organisaties en nemen deel aan alle droeve en feestelijke plechtigheden in ons Limburgse land. Onder de velen, die de overleden bisschoppen mgr. Lemmens en mgr. J. Hanssen onlangs de laatste eer bewezen, bevond zich ook een delegatie met vaandel van ‘Jednoc’. Maar daarnaast houden ze vast aan hun eigen tradities, hebben zij zich verzameld in eigen verenigingen en vieren ze jaarlijks het Poolse kerstfeest.’

1910

TOW. POLSKO. - KATOL. "JEDNOŚĆ"
P. op. ŚW. WOJCIECHA w. HEERLERHEIDE

SEKR.: Elandstraat 81,
Heerlerheide.

Heerlerheide, 3 september 1960.

AAN

het Gemeentebestuur,
van

HEERLEN.

Hiermede mogen wij beleeft Uw aandacht vragen voor het navolgende:

Op 16 oktober 1960 heeft onze vereniging de dag te herdenken, dat zij 50 jaren geleden werd opgericht. Zij is de oudste R.K. Poolse vereniging in Nederland en telt onder haar leden op vorenvermelde datum twee leden, die hun gouden lidmaatschap vieren, een lid, dat 40 jaren bij onze vereniging is aangesloten, terwijl voorts 12 leden gedurende 25 jaren deel van onze vereniging hebben uitgemaakt.

Wij hebben op grond van het vorenstaande gemeend niet te kunnen ontkomen aan een bescheiden feestviering bij gelegenheid van dit gouden bestaansfeest. De feestdag zal worden ingezet met een plechtige H. Mis in de St. Corneliuskerk te Heerlerheide, waarna van 12.00 tot 14.00 uur een receptie zal worden gehouden in het verenigingslokaal Café-Restaurant Wijnen, Geitstraat 17, Heerlerheide. Des avonds zal voor de leden onze vereniging met hun huisgenoten in gesloten kring een feestelijke bijeenkomst plaats vinden.

Het zal U duidelijk zijn, dat een en ander voor onze vereniging uiteraard grote kosten met zich brengt, gelet op het feit, dat de inkomsten onze vereniging uitsluitend bestaan uit de contributies van de leden.

Het is dan ook daarom, dat wij U mbgen verzoeken te bevorderen, dat bij gelegenheid van deze herdenking aan onze vereniging een jubileumgift wordt toegekend.

Voor de door U te nemen moeite betuigen wij U bij voorbaat onze welgemeende dank.

Namens het bestuur van de R.K. Poolse
Vereniging "St. Adalbertus" Heerlerheide.

De Voorzitter,

De Secretaris,

100

Subsidie-aanvraag van 'Wojciech' aan de gemeente Heerlen, ten behoeve van de viering van het 50-jarig jubileum in 1960. Soortgelijke brieven werden toen ook geschreven aan de directies van de Staatsmijnen in Limburg te Heerlen, de bedrijfsleiding van de Oranje Nassaumijn III in Heerlerheide, de vertegenwoordiger van de Amstel Bierbrouwerij te Heerlen en de Katholieke Mijnwerkersbond te Heerlen. De meeste verzoeken werden niet tevergeefs gedaan.

De feestelijkheden zelf zagen er als volgt uit:

‘De feestviering wordt ingezet met ’n plechtige h. mis, welke door dr. Platner (Dr. Leon Broel Plater) aalmoezenier der Polen, om elf uur wordt opgedragen in de parochiekerk van St. Cornelius te Heerlerheide. Tijdens de plechtigheid voert een zustervereniging uit Düsseldorf meerstemmige Poolse liederen uit. Na de h. mis zal de Koninklijke fanfare St. Jozef een andante ten gehore brengen. Van twaalf tot twee volgt de receptie in lokaal T. Wijnen aan de Geitstraat. Hier zullen de gouden jubilarissen F. Madaj en J. Olszak, de robijnen feesteling W. Figas, alsmede twaalf zilveren jubilarissen worden gehuldigd. Aan de receptie gaat de installatie van mr. F. van der Kroon tot beschermheer van ‘Jednosc’ vooraf. De feestdag zal worden besloten met een gezellig samenzijn in het Poolse gebouw te Brunssum, dat zal worden opgeleusterd door de gasten uit Düsseldorf.’³³

Uit deze berichtgeving in de regionale dagbladen blijkt dat de beeldvorming van de Polen in Zuid Limburg in het algemeen en de leden van ‘Wojciech’ in het bijzonder, rond 1960 behoorlijk positief was. Het tamboereren van de eigen katholieke, anti-communistische identiteit had dus succes gehad.

Toch is er ook een dissonant te bespeuren: over een aantal Limburgse Polen had men indertijd blijkens het artikel in het Limburgsch Dagblad niet zo’n beste mening [*... de niet bijzonder te waarden politieke activiteiten die de laatste tijd in Nederland door niet bonafide Polen aan de dag zijn gelegd*].

De achtergrond hiervan is als volgt: Vanaf de tweede helft van de jaren 1950 hadden veel Polen in Zuid Limburg het toenemend moeilijk gekregen met het feit dat ze sinds de Tweede Wereldoorlog geen contact meer hadden met hun familie in Polen. Veel mensen hadden hun ouders al die tijd niet meer gezien en een aantal van hen wist niet eens of ze nog leefden. De Russen hadden na de Tweede Wereldoorlog in de door hun bezette landen, waaronder Polen, een communis-

tische marionettenregering aan de macht geholpen. In de Koude Oorlog met het Westen die daarop volgde waren alle contacten op persoonlijk vlak tussen oost en west verbroken. De Poolse verenigingen waren in eerste instantie eensgezind in hun standpunt: geen contact met de als niet-legitiem beschouwde communistische overheid in Polen. Dit hield in dat men geen pas en geen visum kon krijgen. Een bezoek aan Polen was daardoor onmogelijk geworden.³⁴

Na tien jaar politieke standvastigheid vonden veel Limburgse Polen het welletjes. Hun heimwee en verlangen om ouders en andere familieleden terug te zien won het van de politieke correctheid. Om naar Polen te mogen moest men via het Poolse consulaat in Nederland contacten gaan aanknopen met de Poolse communistische overheid en dat schoot de Nederlandse overheid en de Katholieke kerk in het verkeerde keelgat. Polen die contacten onderhielden met het Poolse consulaat in Den Haag waren onbetrouwbaar, handlangers van de communisten en mogelijk zelfs communistische spionnen. Zij werden dan ook met grote argwaan bekeken en in de gaten gehouden. Polen die hiermee niet geassocieerd wensten te worden, moesten als het ware bewijzen dat ze te vertrouwen waren, anders werden ze zowel door de overheid als door de katholieke kerk geboycot en gekoeieneerd.³⁵

Dit gold ook voor ‘Wojciech’ en haar leden, zoals blijkt uit het volgende: In het kader van de voorbereidingen van de viering van haar 50-jarig bestaan, nam het bestuur van ‘Wojciech’ contact op met de gemeente Heerlen om een vergunning voor het houden van jubileumfestiviteiten aan te vragen. Secretaris Bruno Trafas werd toen gesommeerd om op het gemeentehuis te komen en de ledenlijst van de vereniging te overleggen. Er werd toen nauwgezet gecontroleerd of er onder de leden ‘onbetrouwbare elementen’, dat wil zeggen communisten zaten!

Wojciech slaagde trouwens met vlag en

wimpel voor de test. Het lukte de vereniging in deze benepen sfeer van communistenhaat en -vrees zelfs om bij de gemeente Heerlen een subsidie voor de jubileumviering in de wacht te slepen.³⁶

De leden van Wojciech, waarvan een groot deel al vele jaren in Nederland woonde, hielden zich wijselijk afzijdig van de politieke activiteiten van de Polen die contacten onderhielden met de communistische regering in Polen. Bij hun publieke activiteiten benadrukten ze sterk hun katholieke [en dus anticommunistische] karakter, zoals uit de beschrijving van de jubileumviering in de Limburgse kranten blijkt. De journalist van het Limburgsch Dagblad meldde dan ook dat de verdenking op 'pro-communistische' activiteiten niet van toepassing was op de leden van Wojciech, daar die zich niet met politiek bezighielden.

In de loop van de jaren zestig raakte de communistenfobie over haar hoogtepunt heen en begon er dooi in de Koude Oorlog op te treden. Langzaam kwam een dialoog tussen West en Oost-Europa op gang. Dit alles had ook haar invloed op de Polen in Zuid-Limburg. Velen concludeerden terecht dat de kans op een spoedige bevrijding van Polen van het communisme vrijwel nihil was. Het politieke beleid van zowel Oost als West was namelijk steeds meer op vreedzame coëxistentie komen te liggen.

Het merendeel van de Limburgse Polen besloot daarom dat het verstandig was om de droom op een spoedige terugkeer naar het vaderland te laten varen. Verder beseften men steeds duidelijker dat de toekomst van de kinderen, die in Nederland hun schoolopleiding kregen en in meerderheid geen of slechts gebrekkig Pools spraken, hier in Nederland en niet in Polen lag. Het aantal naturalisaties tot Nederlander nam in de loop van de jaren zestig dan ook zeer sterk toe.³⁷

De effecten van deze ontwikkelingen op het Poolse verenigingsleven in die tijd zijn

duidelijk te zien in de ledenaantallen: 'Wojciech', waarvan indertijd vrijwel alle leden in Heerlen-Heerlerheide woonden, had haar ledental tussen 1950 en 1960 al zien dalen van 99 tot 36. In de periode 1960-1970 daalde dit verder tot nog maar 22. Hoewel 'Wojciech', net als de meeste andere Poolse verenigingen, rond 1970 het lidmaatschap ook openstelde voor Nederlandse echtgenoten van Polen en andere geïnteresseerde Nederlanders, leidde dit niet tot een toename van het totale ledenaantal.

Niet alleen de ledenaantallen maar ook de frequentie waarmee men vergaderingen en andere bijeenkomsten hield, werden in deze periode langzaamaan minder. 'Wojciech' had in de tijd voor de Tweede Wereldoorlog nog tenminste een keer per maand een bijeenkomst of vergadering.³⁸ Geleidelijk werd dit steeds minder en rond 1980 was dit tot nog maar twee of drie keer per jaar gereduceerd. Verder had men hooguit nog af en toe een festiviteit, zoals de traditionele kerstviering, die bovendien gewoonlijk met een andere Poolse vereniging samen georganiseerd werd.³⁹

Het dieptepunt wat ledenaantal betreft was in 1981. Toen telde 'Wojciech' nog maar 17 leden. Er was in die tijd sprake van plannen om te fuseren met de Poolse Vrouwenvereniging waar men al geruime tijd veel activiteiten mee samen deed. Er waren zelfs plannen om de vereniging maar op te heffen, gezien het almaar slinkende ledenaantal en het feit dat de weinige overgebleven leden allen van middelbare leeftijd of ouder waren. Men hield eigenlijk alleen nog voor de eer de vlag hoog, als oudste Poolse vereniging in Nederland.

Nadat de Poolse Vereniging van Eyselshoven na jaren van teruggang in ledenaantal in 1979 tenslotte definitief ter ziele was gegaan, gingen er ook bij de St. Adalbertus Vereniging stemmen op om zich dan maar in het ogenschijnlijk onvermijdelijke te schikken. De vereniging lag als het ware aan de be-

In gezelschap van de koninklijke fanfare St. Joseph, kinderen in Poolse klederdracht en delegaties van de andere Poolse verenigingen in Zuid-Limburg, ging 'Wojciech' in een plechtige stoet door Heerlerheide bij het gouden jubileum op 16 oktober 1960. Toen ging de oude vlag voor de laatste keer mee. Daarna is hij naar een museum in Poznan gebracht.

ademing op de intensive care, de prognose was niet best en het aangewezen beleid leek: Stekker uittrekken en niet reanimeren. De toenmalige voorzitter van ZKPT wist de vereniging echter te motiveren om het bijltje er niet bij neer te gooien.⁴⁰

Ook als het heel donker is, is er nog hoop. Dit gold voor Polen zelf in donkere tijden, zoals verwoord in de eerste strofe van het Poolse volkslied 'Jeszcze Polska nie zginęła', d.w.z. 'Nog is Polen niet verloren'. Het bleek ook te gelden voor 'survivor' Towarzystwo Św. Wojciecha, die na Wereldoorlog I al een keer eerder een grote kaalslag had overleefd: 'Jeszcze Towarzystwo Św. Wojciecha nie zginęła!' [Nog is de St. Adalbertusvereniging niet verloren!] Vanuit het Poolse zangkoor *Wesoły Tułacz* kwam een gerichte actie om de Adal-

bertus Vereniging als zelfstandige vereniging te helpen overleven. Meer dan tien mannelijke leden van *Wesoły Tułacz* meldten zich in 1984 als lid van 'Wojciech' aan. In de loop van de jaren tachtig is het ledenaantal verder gegroeid en hebben zich ook weer jongeren als lid gemeld. Een belangrijk deel daarvan was toen al lid van de Zang en Dansgroep *Syrena* of was daar in het verleden lid van geweest.⁴¹

'Wojciech' was dan wel van de ondergang gered, maar was toch niet onveranderd uit de strijd gekomen: Haar ledenbestand had tot nu toe vrijwel steeds Heerlen/Heerlerheide als woonplaats gehad. De nieuwe leden, die na de reddingsactie de gelederen kwamen versterken, kwamen niet alleen uit Heerlerheide of directe omgeving maar uit de gehele Mijnstreek. Het was daarom niet meer van-

zelfsprekend dat men de vergaderingen in het oude verenigingslokaal aan de Geitstraat in Heerlerheide bleef houden. Trouwens dit lokaal, dat vanaf 1938 door de familie Wijnen werd gerund, was in 1970 door eigenaar Thijs Wijnen verkocht. Sindsdien heette het bovendien niet meer café Polonia maar café Oud Genhei.⁴²

Dit alles vergemakkelijkte het besluit van het bestuur van 'Wojciech' om de verenigingsactiviteiten na de komst van de nieuwe leden in de periode 1980-1985 te verleggen naar het Poolse Huis in Brunssum, waar bovendien de meeste nieuwe leden al het repetitielokaal van zangkoor *Wesoły Tułacz* hadden.

De achterzijde van de nieuwe vlag van 'Wojciech'.

Op naar de honderd - Sto Lat!

De periode 1985-2010

In 1985, bij de viering van haar 75-jarig bestaan in het Poolse Huis te Brunssum blijkt Wojciech qua ledenaantal over haar dieptepunt van 1981 heen te zijn. Er zijn weer 34 leden onder voorzitterschap van Józef Mroczek [1914-1998]. Czesław Szymanski is secretaris en Jan Holka [1926-2001] penningmeester.

In vorige hoofdstukken zijn uitgebreid krantartikelen geciteerd die de vieringen van het 25- en 50-jarig jubileum beschreven. Deze artikelen gaven naast een beschrijving van de jubileumactiviteiten ook een goed idee over de beeldvorming van de Limburgse Polen bij de algemene bevolking van Zuid-Limburg. Hieronder volgt vanwege dezelfde reden de tekst van het artikel uit het Limburgs Dagblad van 22 april 1985, waarin de viering van het 75-jarig jubileum op zaterdag 20 april 1985 aan bod komt.

Het bestuur van de katholieke Poolse vereniging in de mijnstreek Tow. Polsko-Katol. Jedność P. op. Sw. Wojciecha' kwam zaterdagavond tijdens de viering van het 75-jarig bestaan handen tekort om alle gelukwensen in ontvangst te kunnen nemen. Urenlang was het in het Poolse Huis aan de Schinvelderstraat in Brunssum een komen en gaan van de velen die het bestuur met het bereiken van deze mijlpaal wilden gelukwensen. In het middelpunt van de belangstelling stonden de drie oudste leden van de vereniging Józef Chwałka [87], Władek Bukowski [87] en Piotr Kubiak [85].

Voor hun vele verdiensten mochten zij de

apostolische zegen in ontvangst nemen van Paus Johannes Paulus. Deze werd in de vorm van een oorkonde met daarop een beeltenis van de paus door aalmoezenier Nowak overhandigd. Ook de 89-jarige mevrouw Wijnen, die 35 jaar het clublokaal leidde werd in de bloemetjes gezet.

Tijdens de receptie werd de rij van sprekers geopend door de Poolse consul in Den Haag Jerzy Lukomski. Deze stak zijn bewondering voor de Poolse vereniging niet onder stoelen of banken. Namens het gemeentebestuur was wethouder Coen Niesten aanwezig. In zijn toespraak ging de wethouder in op de geschiedenis van de vereniging. Hij roemde de mentaliteit van de Polen in ons land en prees de mate waarin zij geslaagd zijn om hun cultuur te bewaren. Hij zei trots te zijn op een dergelijke vereniging in zijn gemeente en als waardering daarvoor overhandigde hij een jubileumsubsidie van 750 gulden.

*Het feest werd zaterdag ingezet met een eu-
charistieviering door pater Nowak. De vocale omlijsting was in handen van het koor Wesoły Tułacz met aan het orgel M. Kurtyka. Daarna werd in het Poolse Huis op gepaste wijze gefeest met medewerking van verschillende Poolse zang en dansgroepen³³*

De inhoud van het artikel in het Limburgs Dagblad van 20 april 1985 onderscheidt zich duidelijk van de 'coverage' in de plaatselijke pers van zowel het 25-jarig als het 50-jarig jubileum. Vergeleken met beide eerdere artikelen is in 1985 het katholiek-religieuze aspect van de vereniging naar de achtergrond

Statiefoto gemaakt van de vereniging ter gelegenheid van het 75-jarig jubileum van 'Wojciech' in 1985.

geraakt. De relatie van de Poolse vereniging met de Limburgse mijnen komt zelfs helemaal niet meer aan bod, hetgeen niet verwonderlijk is gezien de mijnsluitingen in de jaren 1960 en 1970. Het meest opvallend is echter de beschrijving van de rol van de Poolse consul Jerzy Lukomski bij de viering. Hij was bij de viering een gewaardeerde gast, die als vertegenwoordiger van de Poolse regering een toespraak hield. Bovendien had wethouder Niesten als vertegenwoordiger van de lokale Nederlandse overheid absoluut geen moeite om samen met de Poolse consul op een Pools feest aanwezig te zijn. Ook de berichtgeving in het Limburgs Dagblad van de bijdrage van de Poolse consul aan de viering, was op zijn minst neutraal te noemen. En dat over een vertegenwoordiger van het toen nog communistische Polen! Dat was bij het jubileum in 1960 toch wel anders! Toen hoefde de Poolse consul zijn gezicht niet te laten zien, want anders had de vereniging naar een gemeentelijke vergunning van haar jubileumfestiviteiten kunnen fluiten. Het was in 1985 overduidelijk: de Koude Oorlog

was allang definitief voorbij en Polen was een respectabele gespreks- en handelspartner van Nederland geworden.

Na de jubileumviering ging 'Wojciech' rustig door met haar verenigingsactiviteiten. Het activiteitsniveau van de vereniging bleef echter nog diverse jaren bescheiden. Twee maal per jaar hield men een ledenvergadering en af en toe een feest. De vereniging participeerde in het bestuur van de overkoepelende Bond van Poolse Verenigingen ZKPT en verder ging men naar de viering van de Poolse nationale feestdagen die door ZKPT georganiseerd werden.

Rond 1994 groeide de vereniging via een gerichte ledenwerfactie door tot meer dan 50 leden. In 1994 kreeg 'Wojciech' haar eerste [en tot op heden, 2010] ook enige Nederlandse voorzitter: Ben Hofstede uit Brunsum, een Nederlands 'Wojciech' lid met een Poolse echtgenote. Hij was van 1994-1996 voorzitter van 'Wojciech'. Onder zijn voorzitterschap werden de voorbereidingen voor de viering van het 85-jarig jubileum in 1995

energiek ter hand genomen. In dat jaar was het ledenaantal verder toegenomen tot 57. Bovendien was een aanzienlijk deel van de nieuwe leden jonger dan veertig jaar, hetgeen de vereniging aanzienlijk ‘verjongde’. In de jaren daarna is het ledental min of meer gestabiliseerd rond de 50. ⁴⁴

‘Wojciech’ is met verhoogd elan sinds midden jaren 1990 voortvarend gaan werken aan het ‘meer leven in de brouwerij’ van de vereniging te brengen. Bij de algemene ledenvergadering van 10 maart 1996 werd bijvoorbeeld geconstateerd dat ‘Wojciech’ node statuten miste. Deze stukken waren namelijk bij aanvang van de Tweede Wereldoorlog samen met de rest van het verenigingsarchief vernietigd, om te voorkomen dat ze in de handen van de Duitsers zouden vallen. Eenstemmig werd besloten dat het hoog tijd werd om nieuwe statuten op te stel-

len. Hiertoe werd een commissie in het leven geroepen. Verder werd besloten om de conceptstatuten aan de algemene vergadering ter becommentariëring en goedkeuring voor te leggen.

Op 23 februari 1997 waren de statuten na heel wat revisies eindelijk klaar. De algemene ledenvergadering keurde ze die dag goed en besloot tevens om ze notarieel te laten vastleggen. Hiervoor werd contact gezocht met Notariskantoor Van De Weijer & Leussink te Heerlen. Hier werden de goedgekeurde statuten in een passend jasje van juridisch taalgebruik gestoken, waarna op 6 maart 1998 de officiële vaststelling door Mr. Carolus Josephus Leussink ten kantore te Heerlen plaatsvond. Voorzitter Franciszek Wojciechowski en tweede secretaris Aleks Szumski [1927-2009] zetten toen als gevolmachtigde vertegenwoordigers van de vereniging hun handtekening onder de stukken.

De jubilarissen met hun pauselijke oorkonde. Tijdens het 75-jarig jubileumfeest in 1985 kregen de drie oudste leden van de vereniging, Józef Chwałka [87], Władek Bukowski [87] en Piotr Kubiak [83] een pauselijke oorkonde. Tweede van links is mevrouw Wijnen, die voor haar verdiensten als kasteleinse van het voormalige verenigingslokaal café Polonia in de bloemetjes werd gezet. Rechts op de foto staat voorzitter Józef Mroczek.

'Wojciech' neemt deel aan de sacramentsprocessie vanuit de Grote St. Jan in Hoensbroek. De beeltenis van de Zwarte Madonna wordt hierbij meegedragen door Wojciech leden in Poolse klederdracht. Deze foto is gemaakt op zondag 17 juni 2010. *foto: Wiel Cörvers, Hoensbroek*

De oude traditie van deelname aan de processie in Heerlerheide werd door 'Wojciech' in 1996 weer opgepakt. Sindsdien neemt een delegatie van 'Wojciech' weer elk jaar aan deze processie deel. Deze foto is gemaakt tijdens de processie op zondag 5 juni 2010. *foto: Cvetka Geelen, Heerlerheide*

Gezien het belang van dit document voor 'Wojciech', volgt hier een weergave van de artikelen uit de statuten die de doelstellingen en lidmaatschapscriteria van de vereniging beschrijven:

Artikel 3:

- 1. De vereniging heeft als taak het bevorderen van het morele en materiële welzijn van haar leden in overeenstemming met de Katholieke Kerk en haar leer. Tegelijk stimuleert de vereniging alle zaken die het wetenschappelijke en culturele leven bevorderen.*
- 2. Verder heeft de vereniging tot doel: a. enerzijds, het bevorderen van het voortbestaan van de Poolse cultuur en taal onder de Poolse gemeenschap in Limburg in het algemeen en haar leden in het bijzonder; b. anderzijds, het bevorderen van de integratie van haar leden in de Nederlandse samenleving in het algemeen en de Limburgse samenleving in het bijzonder.*
- 3. De vereniging is a-politiek van karakter.*

Artikel 4:

- 1. Leden van de vereniging kunnen zijn, zij die de zestienjarige leeftijd hebben bereikt, van het mannelijke geslacht zijn en ofwel: Pool zijn, van Poolse afkomst zijn of sympathisant van de Poolse gemeenschap in Limburg zijn.*
- 2. Aspirantleden zijn zij die aan de activiteiten van de vereniging deelnemen, doch nog niet de zestienjarige leeftijd hebben bereikt.⁴⁵*

Op de algemene ledenvergadering van 10 maart 1996 werd tevens besloten om de oude traditie weer op te pakken om als vereniging met Pinksteren aan de processie vanuit de St. Corneliuskerk te Heerlerheide deel te nemen. In de jaren 1970 toen 'Wojciech' kampete met een sterk krimpand en vergrijzend ledental, was aan deze traditie een einde gekomen. Nu de vereniging in ledental verdrievoudigd was en de gemiddelde leeftijd van de leden drastisch gedaald, leek het de moeite

waard om het nog eens te proberen.⁴⁶

Sindsdien neemt elk jaar een delegatie van 'Wojciech' met haar vaandel weer deel aan de processie te Heerlerheide. Dit gebeurt in samenwerking met de Poolse Zang- en Dansgroep Syrena uit Brunssum, waarvan een deel van de jongere 'Wojciech' leden ook lid is. Degenen die de vlag van 'Wojciech' escorteren doen dat in Poolse nationale klederdracht.

Verdere activiteiten op katholiek-religieus gebied die in deze periode zijn opgestart dan wel tot nieuw leven zijn gewekt, zijn de deelname aan de jaarlijkse pelgrimage van de Poolse gemeenschap in Zuid Limburg naar de beeltenis van de Zwarte Madonna in het kerkje te Mariagewanden [Hoensbroek] en de deelname aan de Sacramentsprocessie te Hoensbroek. Bij deze laatste gebeurtenis wordt de beeltenis van de Zwarte Madonna uit Mariagewanden in de stoet meegedragen door Wojciech-leden in Poolse klederdracht.⁴⁷

In 1997 organiseerde 'Wojciech' de plechtige herdenking van de 1.000ste sterfdag van haar schutspatroon Św. Wojciech [St. Adalbertus]. Deze werd op zondag 27 april 1997 in het Poolse Huis te Brunssum gehouden. Gieniu Banach, secretaris van de vereniging, gaf bij die gelegenheid een door gedegen onderzoek gestaafde lezing over het leven en werk van Św. Wojciech.⁴⁸

Te Gniezno in Polen, waar Św. Wojciech begraven ligt, vonden de herdenkingsplechtigheden op 3 en 4 juni 1997 plaats. De meest prominente aanwezige was de Poolse paus, Johannes Paulus II. Een delegatie van Towarzystwo Św. Wojciecha, bestaande uit Ben Hofstede, Dawid Hofstede en Frans Zawada, was met het vaandel van de vereniging eveneens aanwezig bij de plechtigheden.⁴⁹

Tijdens de herdenking van de 1.000ste sterfdag van Św. Wojciech in het Poolse Huis op 27 april 1997 werden tevens een aantal ereleden van de vereniging benoemd: Roman Fi-

gas [met enkele jaren onderbreking na Wereldoorlog II, lid sinds 1927], Tadeusz Mendel [lid sinds 1946], Józef Mroczek [lid sinds 1946], Stanisław Cierniak [lid sinds 1950], Łucjan Okoński [lid sinds 1950], Czesław Szymanowski [lid sinds 1959] en Thijs Wijnen [eigenaar en kastelein van verenigingslokaal Café Polonia in Heerlerheide tot 1970].

Net als in vroeger tijden bleef 'Wojciech' ook oog houden voor de niet-religieuze behoeften van haar leden. In april 1999 werd in het Poolse Huis een filmavond voor leden georganiseerd. In juni 2000 werd de ziekencommissie heropgericht, die als taak heeft om de contacten met de zieke verenigingsleden te onderhouden. Er werd verder een feestcommissie opgericht die als taak had om tenminste een keer per jaar een feestavond in het Poolse Huis te houden die ook voor niet-leden toegankelijk is. Poolse muziek, Poolse drank en Poolse gerechten zorgen hierbij voor een uitstekende ambiance en een aangename avond in Poolse sfeer.⁵⁰

Ter gelegenheid van het 90-jarig jubileum van 'Wojciech' werd het boek 'Voor brood en Vrijheid' in samenwerking met Stichting Historische Kring van Herle en het Stadsarchief Heerlen uitgegeven. Hierin staat de geschiedenis van de hele Poolse gemeenschap in Zuid Limburg vanaf het prille begin in 1900 tot en met 2000 beschreven. Dit boek werd onder grote publieke belangstelling [met name uit de Poolse gemeenschap in Nederland] in het Centre Ceramique te Maastricht op 26 november 2000 ten doop gehouden.⁵¹

In 2001 formuleerde secretaris Gieniu Banach het plan om de Poolse verenigingen in Zuid Limburg in een effectievere, meer eigentijdse organisatievorm te verenigen. Meer samenwerking en meer activiteiten was het devies, liefst onder één vlag en één bestuur. Het doel hiervan was om het Poolse verenigingsleven in Zuid Limburg, dat langzaam leek te imploderen, een nieuwe impuls te geven. Men hoopte zo de toekomst als aparte

gemeenschap met een eigen identiteit veilig te stellen. Na fattering van dit plan door het bestuur en de algemene ledenvergadering trad de vereniging hiermee naar buiten.

Met het discussiestuk 'Heeft de Poolse gemeenschap in Zuid Limburg een toekomst?' van de hand van Banach werd de aftrap gegeven. Dit verscheen maart 2001 in de Informator, het nieuwsorgaan van ZKPT, de overkoepelende Bond van RK Poolse Verenigingen in Zuid-Limburg.⁵² De inzet was om de Poolse verenigingen in Zuid-Limburg, waarvan diverse door dalende ledenaantallen en vergrijzing toenemend in de problemen kwamen, bij elkaar te voegen in één sterke vereniging. Het bestuur van 'Wojciech' ging hiermee in overleg met zowel ZKPT, de overkoepelende bond, als met de individuele Poolse verenigingen. Het feit dat de voorzitter van 'Wojciech' en de voorzitter van ZKPT een en dezelfde persoon waren [Franciszek Wojciechowski] vergemakkelijkte het op gang brengen van de besprekingen duidelijk.⁵³

Helaas bleek het plan in de winter van 2001-2002 bij de vergaderingen met de betrokken verenigingen toch wat te revolutionair voor de meeste gesprekspartners. Uiteindelijk gingen de individuele verenigingen op de oude voet verder. De gehechtheid aan de eigen vereniging en het eigen vaandel bleek toch te sterk te zijn.

Terugblikkend moeten we trouwens constateren dat het indertijd gevreesde spoedige overlijden van diverse noodlijdende Poolse verenigingen niet [in ieder geval nog niet] bewaarheid is geworden. Geen van de toen aan tafel zittende verenigingen heeft tot nu toe de geest gegeven. Opgeven is in het geval van een als waardevol ervaren zaak, klaarblijkelijk ook in Limburg iets dat Polen niet makkelijk doen!

'Wojciech' is als zelfstandige vereniging verdergegaan, in federatief ZKPT-verband met zeven andere Poolse verenigingen. Na 2005 heeft 'Wojciech' een paar rustige jaren met

Foto gemaakt ter gelegenheid van het 100-jarig jubileum van de vereniging in 2010 in het Poolse Huis in Brunssum. Die dag moest de fotograaf concurreren met een uitzonderlijk mooie zomerse zondagmiddag. Hierdoor is een groot deel van het huidige ledenaantal niet op de foto te zien. De lokroep van het mooie weer bleek velen toch te machtig! *foto: Ed Grol, Art to Share, Heerlen*

weinig activiteiten gekend, deels waarschijnlijk als reactie op het afketsen van de fusieopgingen. Voor een ander deel is het echter ook terug te voeren op het cyclisch karakter dat de verenigingsactiviteiten over de lange termijn te zien geven: Periodes van meer en minder hoge activiteitsniveaus wisselen elkaar af. Bestuursleden die zich lange tijd actief ingezet hebben voor de vereniging, stellen zich op zeker moment niet meer herkiesbaar; nieuwe enthousiaste en kundige opvolgers zijn vaak niet direct te vinden; er valt een gat en het duurt even voordat de volgende bestuurlijke generatie de smaak en het ritme van een goed lopende organisatie te pakken heeft. Gezondheidsproblemen van de voorzitter in de periode 2007-2008 hebben hier ook meegespeeld.⁵⁴

De pendule is inmiddels weer naar de andere kant uitgeslagen. Het activiteitsniveau

van de vereniging vertoont al weer geruime tijd een flink stijgende lijn. 'Wojciech' heeft in haar jubileumjaar 2010 een zeer enthousiaste en actieve feestcommissie samengesteld, bestaande uit het dagelijks bestuur [secretaris Michel Zurek, penningmeester Edziu Cierniak en voorzitter Franciszek Wojciechowski] aangevuld met vice-voorzitter Marc Rodenburg en 'Wojciech' lid Theo Zurek. De festiviteiten voor de viering van het 100-jarig jubileum in september 2010 zijn inmiddels in de periode april 2010 – augustus 2010 door de feestcommissie in de steigers gezet. De publicatie van het voor u liggende werk over de geschiedenis van de vereniging maakt hier onderdeel van uit. In september 2010 vinden de jubileumactiviteiten van de vereniging plaats, met als hoogtepunt de feestelijkheden op 18 september 2010 in het Poolse Huis te Brunssum.⁵⁵

Nawoord

Wat zal de toekomst brengen? Quo Vadis, Wojciech? Wie zal het zeggen? De toekomst is per definitie ongewis en lange termijn voorspellingen zijn een hachelijke zaak.

In 2000, het jaar van het 90-jarig jubileum van zijn bestaan, had 'Wojciech' rond de 50 leden. Nu, tien jaar later, bij haar honderdjarig bestaan in 2010 is dit ledental 51. Dit is vrijwel identiek aan het ledental in 2000 en drie keer zoveel als in het 'rampjaar' 1981! Bovendien is de gemiddelde leeftijd van de 'Wojciech' leden in deze periode significant gedaald, doordat onder de nieuwe leden relatief veel twintigers en dertigers waren.

Ondanks het feit dat 'Wojciech' in de afgelopen 15 jaar bijna 20 leden door overlijden heeft verloren, is de vereniging er dus in geslaagd om genoeg nieuwe leden aan te trekken om de verliezen te compenseren. Dit is geen geringe prestatie, aangezien de meeste andere Poolse verenigingen in Zuid Limburg in die periode hun ledenaantal sterk hebben zien dalen. Verder is er ook wat verenigingsactiviteiten betreft de laatste jaren een duidelijke groei te zien.

De doelen die de vereniging zich bij oprichting had gesteld, 'integratie met behoud van eigen identiteit', zijn in de loop van de tijd wat accent betreft duidelijk verschoven. In de eerste vijftig jaar van haar bestaan stond integratie, het bevorderen van het vinden van een eigen plek in de Limburgse samenleving door haar leden vrij centraal. Nadat die plek eenmaal gevonden was, kwam de tweede doelstelling van de vereniging

meer naar de voorgrond: het bevorderen van het behoud van de eigen Poolse identiteit, taal en cultuur bij haar leden.

De aanpassing aan het nieuwe vaderland was voor het merendeel van de leden inmiddels al lang en breed geschied. Nu zorgde 'Wojciech' ervoor dat het oude vaderland niet vergeten werd. De leden van 'Wojciech' hadden inmiddels al ervaren dat hun 'ik' zowel een Pools als een Nederlands deel had. Deelname aan het Pools verenigingsleven draagt er toe bij dat het Poolse deel van de ziel voldoende voedsel blijft krijgen.⁵⁶

In deze tijd van moeizame integratie van niet-westerse immigranten in de Westeuropese samenleving, van radicalisme en intolerantie dat vaak van zowel migranten als van autochtonen komt, kan lering getrokken worden uit de geschiedenis van 'Wojciech': Het is niet simpelweg een kwestie van 'oprotten' of je zover aanpassen dat je jezelf helemaal kwijt raakt. Een geslaagde integratie met behoud van eigen identiteit is niet alleen mogelijk, het verrijkt ook de ontvangende samenleving. Het mozaïek van de Limburgse samenleving is er met het Poolse steentje echt mooier op geworden! 'Wojciech' is dan ook niet van plan om binnen afzienbare tijd 'harakiri' te plegen.

Voorlopig hoeven we ons dus wat betreft het voortbestaan van 'Wojciech' als actieve vereniging met een zinvol doel, geen zorgen te maken. De ontwikkelingen van de laatste jaren en met name de actieve inzet van een aanzienlijk deel van het ledental, zijn wat dat betreft hoopvol genoeg.

Afkortingen:

Inf	Informator ZKPT [R.K. Bond van Poolse Verenigingen in Nederland]
LD	Limburgs[ch] Dagblad
LK	Limburger Koerier
Lmb	De Limburger
NL	De Nieuwe Limburger
PwH	Polak w Holandji
PwHB	Polak w Holandii i Belgii

- Deze inleidende tekst is gebaseerd op: F. WOJCIECHOWSKI, *Voor Brood en Vrijheid. Honderd jaar Polen in Zuid-Limburg 1900-2000* [Heerlen 2000], 1-20 en de daar geciteerde bronnen.
- '23-lecie Św. Wojciecha W Heerlen', in: PwH 4[6] [1933] 4; 'Z Walnego Zebrania Pol. Kat. Tow. 'Jedność' pod. Wezw. Św. Wojciecha w Heerlen', in: Polak w Holdandii 6[2] [1935], 3; A. NADOLNY, 'Polonia Holenderska', in: *Studia Polonijne*, 1 [Lublin 1976], 110; 'R.K. Poolse Vereniging te Heerlerheide jubileert', in: LD [1960], 12 oktober; F.L. WOJCIECHOWSKI, 'De geschiedenis van Wojciech, 1910-1995', in: *Wojciech 1910-1995*, Jubileumboekje ter gelegenheid van het 85-jarig bestaan van de R.K. Vereniging St. Adalbertus [Heerlen 1995], 26.
- s. OCHALSKI, in: *Życie religijne i społeczna-kulturalne polonii holenderskiej w latach 1918-1939. Praca magisterska* [Lublin 1983], stelt dat 'Wojciech' op 7 september 1910 in Treebeek opgericht werd. Treebeek is sinds de gemeentelijke herindeling van 1982 een wijk van Brunssum, maar was indertijd een dorp dat deel uitmaakte van de gemeente Heerlen. Als bron voor de informatie dat 'Wojciech' op 7-9-1910 te Treebeek werd opgericht, noemt Ochalski een ongepubliceerd rapport van Pater Kotkowski uit 1927. Dit rapport is bewaard gebleven in het aartsbischoffelijk archief te Gniezno in Polen [ARCHIWUM ARCHIDICEZJALNE GNIEZNO, ARCHIVUM AKT PRYMASA, sygn. III/48, vol. 1, Holandia. Rapport Ks. T. KOTKOWSKIEGO a dn. 23-09-1927 r. o stanie opieki religijnej i kulturalno-oświatowej nad emigracją polską w Holandii]. Dankzij de inspanningen van Marc Rodenburg, vice-voorzitter van 'Wojciech', penningmeester Edziu Cierniak en Stanislaw Cierniak heb ik toegang gekregen tot een elektronische kopie van het originele rapport van Kotkowski. Raadpleging hiervan leerde echter dat hierin geen oprichtingsdatum genoemd wordt. Het oprichtingsjaar wordt zelfs incorrect als 'rond 1919' gegeven. Wat betreft de plaats van oprichting: Daarover doet Kotkowski helemaal geen uitspraak. Hij meldt alleen dat Wojciech in 1927 haar zetel [d.w.z. haar secretariaat] in Treebeek had. Kortom: Het ziet er dus naar uit dat OCHALSKI zich vergist heeft wat betreft plaats en datum van de oprichting van 'Wojciech'. De plaats van oprichting is duidelijk Heerlen, de datum van oprichting is [vooralnog?] helaas onbekend.
- Deze informatie werd op 11 mei 1910 verkregen in een gesprek met de heer Paul Vijgen uit Heerlen. De heer Vijgen is een kleinzoon van Hubert Souren, de toenmalige eigenaar van Café de Zwaan. De moeder van de heer Vijgen, mevrouw Vijgen-Souren [1901-1993] kon zich nog herinneren dat in het café van haar vader een Poolse vereniging opgericht was en daar ook haar vergaderingen hield.
- 'R.K. Poolse vereniging te Heerlerheide jubileert', in: LD, [1960], 12 oktober.
- WOJCIECHOWSKI, *Voor brood en vrijheid*, 22.
- 'Het vijftienvigjarige jubileum van de Poolse Vereeniging St. Adalbert te Heerlen', in: LD [1935] 24 juni; P. GRAMBERG, *Polen in het Ruhrgebied en Limburg: Een onderzoek naar de assimilatie van Poolse immigranten in twee industriegebieden. Doctoraalscriptie Sociale Geografie* [Universiteit van Amsterdam 1994], 30-31; A.P. VERSTEEGH, *De onvermijdelijke afkomst. De opname van Polen in het Duits, Belgisch en Nederlands mijnbedrijf in de periode 1920-1930* [Hilversum 1994], 170-171.
- Mondelinge informatie verkregen op 2 april 1995 van Roman Figas [1913-1998], lid van 'Wojciech' sinds 1927 en op 4 april 1995 van Tadeusz Mendel [geb. 1928], lid van 'Wojciech' sinds 1946.

9. F. WOJCIECHOWSKI, *75-a rocznica zalozenia Zjednoczenia Katolickiego Polskich Towarzystw w Holandii 1929-2004*. [Brunssum 2004]; F. WOJCIECHOWSKI, 'De geschiedenis van ZKPT. 75 jaar Katholieke Bond van Poolse Verenigingen 1929-2004', in: *Het Land van Herle*, 55 [2005], 1, 14-23.
10. Mondelinge informatie verkregen op 2 april 1995 van Roman Figas [1913-1998].
11. WOJCIECHOWSKI, Voor brood en vrijheid, 26-28.
12. F. WALKOWIAK, 'Z kroniki Sokolstwa w Holandji', in: *PwH*, IV [1934] 2, 1-2.; P. BRASSÉ en W. VAN SCHELVEN, *Assimilatie van vooroorlogse immigranten. Drie generaties Polen, Slovenen, Italianen in Heerlen* [s Gravenhage 1980], 35-36 en Bijlage I; B. JANIK, 'O emigracji polskiej w Holandji', in: *Polacy Zagranicą II* [1931] 2, 42-43; 'Processie-Heerlerheide', in: *Limburger Koerier* [1920] 2 juni; R.. FIGAS, mondelinge informatie verkregen op 2 april 1995.
13. De inzegening van het vice-consulaat van Polen te Heerlen. Het Centrum, 15 november 1927; De Poolse gezant te Heerlen, in: *Het Vaderland*, 5 november 1927. Mondelinge informatie verkregen op 14 april 1995 van Bruno Trafas [1925-1996], lid van 'Wojciech' sinds 1946.
14. WOJCIECHOWSKI, Voor brood en vrijheid, 37-42.
15. Mondelinge informatie verkregen op 2 april 1995 van Roman Figas [1913-1998].
16. Café Augustus lag aan de Bokstraat. Enkele jaren later nam de familie Heijnen het café over. In het pand ernaast werd door een broer van de eigenaar van Café Heijnen de Dancing Nationaal gevestigd. Inmiddels bestaan beide horeca-gelegenheden al vele jaren niet meer. Een foto van Café Tramhalte J. Augustus omstreeks 1924 is te vinden in 'Heerlerheide een dorp vol herinneringen', H.J. HOOFS [1982], blz. 54. Deze mondelinge informatie werd op 8 juni 2010 verkregen van de heer Sjeff Janssen, secretaris van de Heemkunde Vereniging Heerlerheide.
17. 'Rocznica Tow. Sw. Wojciecha w Heerlen', in: *Polak w Holandji*, II, [1931] Nr. 10, p. 3.
18. *PwH*, jaargangen 1931-1935, Mondelinge informatie verkregen in 1995 van Roman Figas [1913-1998], Bruno Trafas [1925-1996] en Thijs Wijnen [1933-2004].
19. WOJCIECHOWSKI, Voor brood en vrijheid, 54-65.
20. 'Z walnego zebrania Pol. Kat. Tow. 'Jedność' pod wezw. Św. Wojciecha w Heerlen', in: *PwH*, VI, [1935], 2, p. 3.
21. 'Het vijftiendertig jarige jubileum van de Poolse Vereeniging St. Adalbert te Heerlen', in: *LD* [1935] 24 juni.
22. Obchód jubileuszowi Tow. Św. Wojciecha z Heerlen', *PwHB* 6 [1935], 8, 6-7].
23. R.K. Bond van Poolse Verenigingen in Nederland 1929-1969, Interne Publicatie van de R.K. Bond van Poolse Verenigingen, verschenen ter gelegenheid van de opening van het derde Poolse Huis te Brunssum en het 40-jarig jubileum van ZKPT in 1969; 'Zbiorka uzywanej odziezy dla biednych w kraju', In: *PwHB*, VI [1935] 9, 8; *PwHB*, VI [1935] 12, 3.
24. F. WOJCIECHOWSKI, Het Poolse Huis in Brunssum 1937-2002. 65 jaar brandpunt van Pools verenigingsleven in Zuid Limburg, in: *Brunsumse Geschiedenissen*, blz. 9-52. Heemkunde Vereniging Bron van Brunsham [Brunssum 2002].
25. BRASSÉ en VAN SCHELVEN, *Assimilatie*, 67
26. 'R.K. Poolse vereniging te Heerlerheide jubileert. Overwegend kerkelijk doel; politiek wordt gemeden', in: *LD*, 12 oktober 1960; Mondelinge informatie verkregen in 1995 van Jozef Chwolka [1897-1996], Roman Figas [1913-1998], Bruno Trafas [1925-1996] en Thijs Wijnen [1933-2004].
27. 'Protokolarz Tow. Jedność pod Opieką Św. Wojciecha'. Notulen van de vergaderingen van de St. Adalbertusvereniging voor de periode 1945-1955; Mondelinge informatie verkregen op 2 april 1995 van Roman Figas [1913-1998] en op 14 april 1995 van Bruno Trafas [1925-1996]
28. WOJCIECHOWSKI, Voor brood en vrijheid, 80-82.
29. 'Poolse mijnwerkers herdachten vijftienjarig verblijf in Limburg', in: *LD* [1962] 4 juni; R.K. Bond van Poolse Verenigingen in Nederland 1929-1969, Interne Publicatie van de R.K. Bond van Poolse Verenigingen, verschenen ter gelegenheid van de opening van het derde Poolse Huis te Brunssum en het 40-jarig jubileum van ZKPT in 1969; BRASSÉ en VAN SCHELVEN, *Assimilatie*, 70-71
30. 'Tow. Pol. Katol. Jednosc p.o. Sw. Wojciecha w Heerlen, Czlonkostwo 1946-1960'. Ledenlijsten van 'Wojciech' 1946-1960; Protokolarz Sw. Wojciecha 1945-1955. Notulenboek 'Wojciech' 1946-1955; Protokolarz ZKPT 1948-1965; Mondelinge informatie verkregen van C. Lech, J. Wolner, T. Mendel, J. Sinkiewicz, W. Mroczek-Sinkiewicz, J. Banach-Kosicki en H. Maląg in de periode 1995-2000.
31. Mondelinge informatie verkregen op 14 en 23 april 1995 van Bruno Trafas [1925-1996]; 'Kath. Poolse Vereniging 'Jednosc' vijftig jaar. Integratie ging gepaard met handhaving tradities', in: *De Nieuwe Limburger*, 15 oktober 1960.
32. 'R.K. Poolse vereniging te Heerlerheide jubileert; Overwegend kerkelijk doel; politiek wordt gemeden', in: *LD*, 12 oktober 1960; 'Kath. Poolse Vereniging 'Jednosc' vijftig jaar. Integratie ging

- gepaard met handhaving tradities', in: *NL*, 15 oktober 1960.
33. *NL*, 15 oktober 1960.
34. WOJCIECHOWSKI, Voor brood en vrijheid, 91-92.
35. 'Poolse geheime agenten ook in de Limburgse mijnstreek', *NL* [1959], 21 oktober; 'Wie is Marian Jakubowski, ambtenaar van het Poolse consulaat? De katholieke Polen in Limburg willen met rust gelaten worden. *NL* [1959], datum onbekend.; 'Katholieke Polen zijn belangstelling waard', in: *NL* [1960], 25 november; 'Ambassadeur Poolse volksrepubliek komt zondag zelf naar Heerlen. Maar ... de katholieke Polen blijven echter thuis. *NL*, 15 december 1960.
36. Mondelinge informatie verkregen op 14 en 23 april 1995 van Bruno Trafas [1925-1996], indertijd secretaris van de vereniging.
37. GRAMBERG, Polen; 81-83; WOJCIECHOWSKI, Voor brood en vrijheid, 93-94.
38. 'Nowy zarząd Tow. Św. Wojciecha w Heerlen', in: *PwHB*, VIII [1937], 2, p. 6.
39. *Inf*, jaargangen 1963-1981;
40. BRASSÉ en VAN SCHELVEN, Assimilatie, p. 76; Mondelinge informatie verkregen in 1995 van Czesław Lech, indertijd voorzitter van de overkoepelende Poolse Bond ZKPT.
41. 'Tow. Pol. Katol. Jedność p.o. Św. Wojciecha w Heerlen, Członkostwo 1946-1994'. Ledenlijsten van 'Wojciech' 1946-1994; *Inf*, jaargangen 1981-1985; Mondelinge informatie verkregen op 14 en 23 april 1995 van Bruno Trafas [1925-1996]
42. Mondelinge informatie verkregen op 2 april 1995 van Roman Figas [1913-1998] en op 18 en 28 april 1995 van Thijs Wijnen [1933-2004], kastelein van Café Polonia van 1960-1970 en zoon van Chris Wijnen, die van 1938-1960 kastelein van Café Polonia was.
43. 'Jubileum Poolse vereniging werd groots festijn', in: *LD* [1985], 22 april. In dit artikel stonden nogal wat zeffouten, met name bij de weergave van de Poolse naam van de vereniging, die ik in het citaat stilzwijgend gecorrigeerd heb.
44. '85 jaar Poolse vereniging St. Adalbertus', in: *De Trompetter* [Editie Heerlen-Valkenburg], [1995, 19^e jaargang no. 15, 7 juni 1995, p. 1; *Inf*, jaargangen 1985-1995; E.L. WOJCIECHOWSKI, 'De geschiedenis van Wojciech, 1910-1995', in: *Wojciech 1910-1995*, Jubileumboekje ter gelegenheid van het 85-jarig bestaan van de R.K. Vereniging St. Adalbertus [Heerlen 1995]; Ledenlijsten Tow Św. Wojciecha 1985-2010'; Protokolarz Tow. Jedność pod Opieką Św. Wojciecha'. Notulen van de vergaderingen van 'Wojciech', 1985-2010.
45. VAN DE WEIJER & LEUSSINK Notarissen, Akersstraat 138a, 6417BR Heerlen, 'Vaststelling Statuten Vereniging Towarzystwo Polsko Katolickie 'Jedność' Pod Opieką Św. Wojciecha', 6 maart 1998.
46. Notulen algemene ledenvergadering 'Wojciech', 10 maart 1996.
47. Notulen algemene ledenvergadering 'Wojciech' 1996-2010.
48. 'Święty Wojciech [956-997]', in: *Inf* [1997], 17.03.1997, p. 6; G. BANACH, 'Św. Wojciech; zijn leven en betekenis voor Polen'. Tekst van de lezing gehouden op 23 april 1997 bij de herdenking van de 1000ste sterfdag van Św. Wojciech., bewaard in het archief van Towarzystwo Św. Wojciecha.
49. E.L. WOJCIECHOWSKI, 'De vlag van Św. Wojciech in Gniezno, in: *Inf* [1997], 13 september, p. 1; Mondelinge informatie gekregen van 'Wojciech'-lid Ben Hofstede dd. 24 juni 1997.
50. Notulen algemene ledenvergadering 'Wojciech' 1998-2000.
51. F. SEUNTJENS, 'Ze kwamen voor brood en vrijheid. Boek over Poolse gemeenschap in Zuid-Limburg', in: *LD* [2000], 26 oktober, p. 1; 'Voor Brood en Vrijheid', in: *Poolse Gazeta*, 10 november 2000. Uitgegeven door Centre Céramique ter gelegenheid van de Poolse weken in Maas-tricht, 15 november tot 3 december 2000; E. WOJCIECHOWSKI, *Voor Brood en Vrijheid. Honderd jaar Polen in Zuid-Limburg 1900-2000*. Historische Reeks Parkstad Limburg 2. [Heerlen 2000].
52. E. BANACH, 'Heeft de Poolse gemeenschap in Zuid-Limburg een toekomst?', in: *Inf* [2001], Marzec, p. 9-10.
53. E. BANACH, 'Heeft de Poolse gemeenschap in oostelijk Zuid-Limburg een toekomst?', in: *Inf* [2002], Maj, p. 7-11. Dit stuk is, ondanks de titel die bijna identiek is met het artikel uit de Informator van maart 2001, is geen kopie van dat stuk, maar een verslag van de resultaten van de besprekingen van het bestuur van Towarzystwo Św. Wojciecha met de besturen Stichting Poolse Huis, ZKPT en van de overige in ZKPT verenigde Poolse verenigingen in Zuid Limburg, te weten: Wesoły Tułacz, Zjednoczenie Polaków Hoensbroek, Polski Zespół pieśni i tańca Syrena, Katolickie Stowarzyszenie Polek, Chór Malwa, Stowarzyszenie Polskie Brunssum en Zespół pieśni i tańca Podlasie.
54. Notulen algemene ledenvergadering 'Wojciech' 2000-2010.
55. Notulen van de vergaderingen van het dagelijks bestuur en de feestcommissie van 'Wojciech' 2010.
56. Deze 'integratie met behoud van identiteit' is

natuurlijk geen doel op zich. Het is niet iets dat kost wat kost in stand gehouden moet worden. Het is eerder een persoonlijke keuze op basis van psychologische behoeften die met identiteit en zelfbeleving te maken hebben. Veel Limburgse Polen hebben deze behoeften niet of in mindere mate ervaren en zij of hun nakomelingen zijn in de afgelopen honderd jaar dan ook geruisloos en [op een ongewone achternaam na] ook spoorloos in de Limburgse samenleving opgegaan.

Wat betreft de 'Wojciech' generatie van 1910, daarvan is vlak na Wereldoorlog I een belangrijk deel teruggekeerd naar Polen. De families die bleven, zijn ergens in de afgelopen honderd jaar Limburger geworden. Dit was in de tweede generatie nog vaker uitzondering dan regel. De derde en zeker de vierde generatie assimileerde gewoonlijk geheel of vrijwel geheel. Het gegeven dat de Polen dezelfde katholiek-religieuze achtergrond hadden als de autoch-

tone Limburgers en dat de Polen in Limburg niet geconcentreerd in compacte Polen-wijken gehuisvest werden, maar redelijk verspreid onder de algemene bevolking, bevorderde de integratie en uiteindelijke assimilatie sterk. Een duidelijke aanwijzing hiervoor was dat de tweede generatie reeds in meerderheid Nederlandse huwelijkspartners had. Voor meer informatie hierover zie WOJCIECHOWSKI, *Voor brood en vrijheid*. De huidige generatie 'Wojciech' leden bestaat dan ook niet uit nakomelingen van de oprichtersgeneratie. Ongeveer een vijfde van de 'Wojciech' leden is eerste generatie Pool [d.w.z. in Polen geboren] en kwam ergens in de periode 1930-2000 naar Nederland. Het grootste deel bestaat uit 2de of 3de generatie afstammelingen van Polen die ergens tussen 1920 en 1980 naar Nederland kwamen. De overige leden bestaan uit in de Poolse cultuur geïnteresseerde Nederlanders, die gewoonlijk met een Poolse gehuwd zijn.